

Veliuonos magdeburgijos falsifikatas (XVIII a. pab.): nuorašai, teksto istorija ir sukūrimo aplinkybės

KĘSTUTIS GUDMANTAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
k.gudmantas@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0571-8359>

ANOTACIJA. Straipsnis skiriamas vadinamajai „Žygimanto Barzdotojo privilegijai“, kuria 1443 m. Veliuonai esą buvusi suteikta Magdeburgo teisė ir apibrėžtos Veliuonos bažnyčios žemių ribos. Straipsnyje apžvelgiami XVIII a. pabaigoje sukurto falsifikato nuorašai, istoriografija, klastotės sukūrimo aplinkybės, politinis ir sociokultūrinis kontekstas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Veliuona; Magdeburgo teisė; bažnyčia; falsifikatas.

ISTORIOGRAFIJA

Veliuonos savivaldos privilegija, „suteikta 1443 m. Žygimanto Barzdotojo“, jau kuris laikas jaudina tyrėjų vaizduotę¹. XX a. pradžioje skaitančioji publika

¹ Kaip matysime toliau, tai – ne vienintelis su Veliuona susijęs falsifikatas. Pavyzdžiui, literatūroje gerai žinoma Teodoro Narbuto cituojama inskripcija apie deivę Veli(u)onę iš Veliuonos bažnyčios. Žr. Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 1: *Mitologia litewska*, Wilno: Nakładem i drukiem A. Marcinowskiego, 1835, p. 57–58; plg. vertimą į lietuvių k. Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. 1, iš lenkų ir lotynų k. vertė Rimantas Jاسas, Vilnius: Mintis, 1998, p. 131–132.

Received: 21/06/2023. **Accepted:** 17/08/2023.

Copyright © 2023 Kęstutis Gudmantas. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

apie šį mįslingą dokumentą galėjo sužinoti iš Janio Sprogio parengtos Vilniaus centriniame archyve saugotų aktų knygų rodyklės². Antai, pasiremdamas joje pateikiama informacija, Konstantinas Jablonskis suabejojo privilegijos „tikrumu“³. Savo privačiose kiek vėliau rašytose pastabose Jablonskis ją jau tiesiai vadino falsifikatu⁴.

Vis dėlto tiesiogine prasme į mokslo apyvartą dokumentą įvedė Algimantas Miškinis savo straipsnyje, skirtame Veliuonos miestelio urbanistinei raidai. Įsidėmėtina, kad tyrėjas surado ir antrąjį, Sprogio nemintą, nuorašą, kuris išliko 1802 m. Veliuonos bažnyčios vizitacijos akte⁵. Pasirodžius Miškinio straipsniui, 1443 m. savivaldos suteikimo „faktas“ pradėjo savo kelią į enciklopedijas ir ėmė įsitvirtinti istoriografijoje⁶.

Tiesa, netrukus Zigmantas Kiaupa, recenzuodamas Miškinio straipsnį, atmetė privilegiją kaip nepatikimą⁷. Galutinai „taškus ant i sudėjo“ Algirdas Baliulis ir Edmundas Rimša kolektyvinėje monografijoje *Veliuona*⁸. Pasak Baliulio, klastotė sukurta XVIII a. paskutiniame ketvirtyje (1775–1795) Veliuonos seniūnijos valstiečiams ir miestelėnams bylinėjantis LDK asesorių teisme

² Географическій указатель выборныхъ документовъ изъ актовыхъ книгъ Виленскаго Центральнаго Архива, [сост. И. Спрогисъ], ч. 1, Вильна, [1902], с. 68; [perspaudas]: Indeks alfabetyczny miejscowości Dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, cz. 1: A–K (Abakanowicze–Kujany), Wilno: Nakładem archiwów państwowych, 1929, p. 68. Pateikiama informacija apie privilegijos nuorašą 1791 m. Žemaičių (Raseinių) žemės teismo knygoje.

³ Konstantinas Jablonskis, „Nauji Vytauto laikotarpio aktai“, in: *Praeitis*, 1933, t. 2, p. 380.

⁴ LMAVB RS, F256-906, l. 88r: „Veliuona: Žygim. Brodaty privilegija (falsif.) 1782 įraš. [...]“.

⁵ Algimantas Miškinis, „Veliuonos istorinė urbanistinė raida“, in: *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 1977, t. 5, sąs. 4, p. 66, 73.

⁶ Algimantas Miškinis [et al.], „Veliuonà“, in: *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 4, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 479; net ir dabar *Visuotinė lietuvių enciklopedija* skelbia, kad „1443 Veliuona gavo Magdeburgo teisę“. Žr. „Veliuonà“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. <https://www.vle.lt/straipsnis/veliuona/> [žiūrėta 2023 II 22].

Taip pat žr.: Vincas Kryževičius, *Lietuvos privilegijuotieji miestai (XVII a. antroji pusė – XVIII a.)*, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 134–135; Edvardas Gudavičius, *Lietuvos istorija*, t. 1: *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius: Lietuvos rašytojų s-gos leidykla, Akademinio skautų sąjūdžio Vydūno fondas Čikagoje, 1999, p. 359.

⁷ *Lietuvos istorijos metraštis. 1978 metai*, Vilnius, 1979, p. 94. Minėtina, kad panašiu laiku Kiaupa ištyrė 1408 m. Kauno privilegijos autentiškumą ir įrodė, kad tai – XVII a. pradžios klastotė. Žr. Zigmantas Kiaupa, „1408 metų Vytauto privilegija Kauno miestui“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 1979 metai*, Vilnius, 1981, p. 5–19.

⁸ Algirdas Baliulis, „Apie Veliuonos miesto privilegijas“, in: *Veliuona, (Lietuvos valsčiai, 7)*, sud. Vida Girininkienė [et al.], Vilnius: Versmė, 2001, p. 124; Edmundas Rimša, „Karpis su vilko dantimis Veliuonos heraldikoje“, in: *Veliuona*, p. 130–135.

su Veliuonos seniūnijos valdytojais ir nuomininkais. Tyrėjo verdiktas griežtas: „Nors žinomi du tos klastotės nuorašai, tačiau jie gali būti įdomūs tik kaip labai blogo klastojimo pavyzdžiai.“⁹ Rimša išsamiai nušvietė falsifikato pasirodymo kontekstą, pasitelkęs Žemaičių žemės teismo dokumentus: po to, kai 1776 m. Seimas atėmė iš Veliuonos ir kitų mažųjų miestų Magdeburgo teises ir juos valdyti pavedė seniūnams, Veliuonos miestelėnai privilegijas ir kitus dokumentus patikėjo saugoti vietos klebonui Viktorinui Grincevičiui, tačiau po šio mirties jo giminaičiai Ilguvos dvarininkai Grincevičiai privilegijas pasisavino. (Bent jau tuo juos kaltino miestelėnai¹⁰. Tiesa, Grincevičiui dokumentus patikėti miestelėnai būtų galėję nebent keletą metų anksčiau, nes 1774 m. sausio mėn. jis mirė¹¹.) Pasak Rimšos, „sprendžiant iš teksto“, falsifikatas buvo sukurtas XVIII a. pabaigoje „Veliuonos bažnyčios aplinkoje“¹².

Miškiniui teko pripažinti, kad 1443 m. privilegija yra klastotė, tačiau jis nesutiko, kad ji buvo sukurta XVIII a.; tyrėjo manymu, klastotė atsirasti turėjo iki XVI a. pradžios, nes paskui esą nebuvo poreikio¹³. Įdomu, kad meno istorikas Povilas Spurgevičius apskritai ignoravo minėtą istorikų išvadą, falsifikatą laikęs autentiška XV–XVI a. privilegija, o Žygimantą Barzdotą tapatinęs su Žygimantu Senuoju¹⁴. Tiesą sakant, šio tapatinimo būta jau 1802 m. Veliuonos bažnyčios vizitacijos akte, kuriuo naudojosi Spurgevičius¹⁵.

XIX a. I pusėje Žygimantą Barzdotą su Žygimantu Senuoju tapatino Veliuonos dvaro savininkas Mykolas Zaleskis (1765–1845), pateikęs iki šiol

⁹ Algirdas Baliulis, „Apie Veliuonos miesto privilegijas“, p. 124.

¹⁰ LVIA, f. SA, 14797, l. 604r–605v; *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 2: *Veliuona*, sudarė Antanas Tyla ir Dainius Žygelis, Vilnius: Pradai, 1997, p. 198–201.

¹¹ LVIA, f. SA, b. 14776, l. 38r–39v (Viktorino Grincevičiaus testamentas, 1774 I 17; įrašytas į Uptės žemės teismo knygą 1774 I 29); Liudas Jovaiša, „Viktorinas Aleksandras Grincevičius“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 6: *Šakių dekanatas*, d. 1: *Barzdai–Lukšiai*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 290; „Kunigų sąrašas“, in: *Veliuonos bažnyčia: Istorija, architektūra, dailė*, sudarytojos Asta Giniūnienė, Svetlana Poligienė, Veliuona–Vilnius: Veliuonos krašto istorijos muziejus, 2021, p. 33.

¹² Edmundas Rimša, „Karpis su vilko dantimis Veliuonos heraldikoje“, in: *Veliuona*, p. 130.

¹³ Algimantas Miškinis, *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*. Monografija, kn. II, Vilnius: Savastis, 2007, p. 272.

¹⁴ Povilas Spurgevičius, „Veliuonos bažnytinių žemių kaupų simbolika“, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2008, t. 6, p. 45–51; plg. Idem, „Veliuonos bažnyčia“, in: *Veliuona*, p. 432.

¹⁵ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 489, l. 2r (šį aktą Spurgevičius klaidingai datavo 1801 m.); informacija pakartota 1809 m. vizitacijos akte. – LMAVB RS, F126-79, p. 3.

išsamiausią falsifikato kritiką. Ją turbūt galima laikyti savotišku bylos su Veliuonos klebonu Kiprijonu Nezabitauskiu baigiamuoju akordu¹⁶.

Tačiau pradėkime *ab ovo*. Veliuonai Magdeburgo teisę suteikė Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis (tikslī data nežinoma, dėl privilegijoje paminėto karališko titulo manytina, kad 1501–1506); ši privilegija 1507 m. buvo patvirtinta Žygimanto Senojo, paskui 1580 m. Stepono Batoro, kuris tais pačiais metais išdavė naują privilegiją (regis, šitaip Veliuonos herbe atsirado karpis su trimis vilko dantimis, nes pastarieji – Stepono Batoro herbas)¹⁷. 1776 m., kaip jau minėta, Magdeburgo teisės iš Veliuonos buvo atimtos. Tuo metu Veliuonos seniūniją valdė karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio giminaičiai Poniatovskiai (Seimas 1775 m. seniūniją jiems patikėjo iki gyvos galvos¹⁸).

Tačiau miestelėnai ir Veliuonos seniūnijos valstiečiai nenuleido rankų (kaip žinoma, pavyzdžiui, priemiestinių kaimų valstiečiai buvo glaudžiai susiję su miesteliu). Vieni ir kiti ypač suaktyvėjo Varšuvoje posėdžiaujant Ketverių metų, arba Reformų, seimui (1788 X 06–1792 V 29); seniūnijos administracijos pareigūnai net prakalbo apie maišto kurstymą, esą 1789 m. vasarį į Veliuonos dvarą įsiveržę ginkluoti valstiečiai¹⁹.

Tų pačių metų rudenį Veliuonos miestelėnų delegatai Simonas Serafinovičius ir Kazimieras Liatkovskis vyko į Varšuvą ir 1789 m. lapkričio 27 d. pasirašė ATR miestų sąjungos aktą²⁰; Veliuonos seniūnijos valstiečius ir miestelėnus 1789 lapkričio 29 d. parėmė Žemaitijos bajorai²¹; 1791 m. sausio 11 d. Veliuonos miestelėnai kreipėsi į LDK asesorių teismą dėl teisių sugrąžinimo,

¹⁶ Kęstutis Gudmantas, „Mykolas Zaleskis ir ‘Žygimanto Barzdotojo privilegijos’ kritika“, straipsnis pasirodys leidinyje *Joachimas Lelevelis ir pagalbinių istorijos mokslų praeitis, dabartis, ateitis*.

¹⁷ Edmundas Rimša, *Lietuvos miestų antspaudai*, p. 556.

¹⁸ *Prawa, Konstytucje y Przywileie Krolestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, y Wszystkich Prowincyi Należących Na Walnych Seymach Koronnych Od Seymu Wislickiego Roku Pańskiego 1347. Aż Do Ostatniego Seymu Uchwalone*, [t. 8], w Warszawie: w Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey u Xięży Scholarum Piarum, 1782, p. 659–660; Szymon Askenazy, *Księżę Józef Poniatowski 1763–1813*, Jeruzolima: Wydawnictwo „W drodze”, [s. a.], p. 16.

¹⁹ *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais*, d. II: *XVIII amžius*, surinko Rimantas Jasas ir Jurgis Orda, Vilnius: Valstybinė mokslinės ir politinės literatūros leidykla, 1961, p. 299–301.

²⁰ *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*, t. 2, Wrocław: Zakład imienia Ossolińskich, 1959, p. 312; Edmundas Rimša, „Karpis su vilko dantimis Veliuonos heraldikoje“, p. 132–133; Liudas Glemža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010, p. 224.

²¹ *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais*, d. II, p. 302–303.

tačiau remdamasis 1768 ir 1776 m. seimų konstitucijomis (nutarimais), asesorių teismas ieškinio netenkino²².

1791 m. balandžio 18 d. Ketverių metų seime priimtas Miestų įstatymas, įtrauktas į Gegužės 3 d. konstituciją. Įstatymu buvo sugrąžintos miestelėnų laisvės, o I straipsnio 3 paragrafas skelbė: „Tiems miestams, kurių privilegijos yra dingusios, įrodžius, kad jos buvo, Mes, Karalius, išduosime atnaujinimo privilegijas [...]“²³.

1791 m. rugsėjį miestelėnai kreipėsi į asesorių teismą su jau aukščiau minėtu ieškiniu prieš Grincevičius dėl privilegijų pasisavinimo²⁴. Tą patį rudenį veliuoniškių atstovai vyko į Varšuvą, galbūt siekdami surasti Lietuvos Metrikoje privilegijų nuorašus²⁵. Galiausiai 1792 m. vasario 14 d. Varšuvoje Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Stanislovas Augustas Poniatovskis Veliuonai patvirtino Magdeburgo teises²⁶.

Tiek apie istorinį kontekstą...

²² *Ibid.*, p. 308–324.

²³ 1791 metų gegužės 3 d. *Abiejų Tautų Respublikos konstitucija*, parengė Robertas Jurgaitis, Adam Stankevič, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022, p. 165.

²⁴ LVIA, f. SA, 14797, l. 604r–605v; *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 2, p. 198–201.

²⁵ Plg. Edmundas Rimša, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, Vilnius: Žara, 1999, p. 556–557. Tyrėjas spėja, kad atstovai karaliui ir Seimui įteikė šiuo metu žinomą nedatuotą Veliunos miestelėnų prašymą–„sumariją“, kuriame apibūdinamos jų turėtos privilegijos, suteiktos Aleksandro Jogailaičio ir Stepono Batoro; prašyme pažymima, kad Lietuvos Metrikoje esanti Aleksandro privilegija yra defektinė; pritardami Rimšos spėjimui, manome, kad prašymas galėjo atsirasti įgaliotiniams jau nuvykus į Varšuvą ir gavus prieigą prie Lietuvos Metrikos. Prašymo publikacija: *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*, t. 3, Wrocław: Zakład imienia Ossolińskich, 1960, Nr. 94, p. 193–195. Duomenis apie LDK miestelių įgaliojimus atstovams ieškoti privilegijų Lietuvos Metrikoje ir iškrovoti naujas pateikia Liudas Glemža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, 1 priedas, p. 213–225.

Nurodysime įdomų paradoksą: Magdeburgo teisių privilegiją Veliuonai (1607 m. Zigmanto Vazos patvirtinimą) Vilniaus miestiečiai klaidingai laikė sava, ji buvo išspausdinta Petro Dubinskio Vilniaus miesto privilegijų rinkinyje, neleistinai koreguojant dokumentą, t. y. Veliuoną pervadinant Vilniumi. Žr. *Zbior praw y przywileiow miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych na żądanie wielu miast Koronnych, jako też Wielkiego Księstwa Litewskiego ułożony y wydany*, przez Piotra Dubinskiego [...], w Wilnie: w Drukarni J. K. Mci przy Akademij, 1788, p. 165–167; plačiau žr. *Vilniaus miesto Magdeburgo teisių suteikimo ir patvirtinimo privilegijos*, parengė Mindaugas Klovas, Antoni Kazimierz Urmański, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2023, p. 19–21 („Įvadas“).

²⁶ Edmundas Rimša, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, p. 557; *Lietuvos Metrika*, kn. 556 (1791–1792). *Viešųjų reikalų knyga* 35, parengė Algirdas Baliulis, Romualdas Firkovičius, Edmundas Rimša, Vilnius: Versus aureus, 2005, Nr. 22.

Kaip jau minėta, iki šiol buvo žinomi du falsifikato nuorašai: seniausias datuotas yra Raseinių (Žemaičių Kunigaikštystės) žemės teismo knygoje – čia jis įrašytas 1791 m. rugsėjo 28 d.²⁷; antrasis išliko 1802 m. Veliuonos bažnyčios vizitacijos akte²⁸.

Mums pavyko surasti trečią nuorašą. Jis yra kiek anksčiau įvykusios Veliuonos bažnyčios vizitacijos akte, kurio antraštinis lapas su vizitacijos data neišliko²⁹; trečią nuorašą mes datuojame 1791 m. vasara–rugsėjo mėn. (apie tai išsamiau – žemiau). Tikėtina, kad būtent šis nuorašas yra likusių dviejų protografas. Šiaip ar taip jis atspindi seniausią teksto versiją.

Apskritai stebina, kad iki šiol tyrėjai nelygino nuorašų, bet tiesiog naudojo sau parankesnę: 1802 m. (Miškinis, Spurgevičius) arba 1791 m. rugsėjo 28 d. (Rimša); tiesa, antruoju atveju pirmenybė, matyt, teikta senesniai nuorašui. Tačiau nesunku įsitikinti, kad šių dviejų nuorašų tekstas skiriasi: 1802 m. neturi lotyniškos „kepurėlės“, o 1791 m. rugsėjo 28 d. nuoraše vardų rašyba gan primityvi (*Zygmatt* vietoj *Zygmunt(t)*, *Broty* vietoj *Batory*), netgi galima teigti, šis nuorašas surašytas atmestinais. Tai galėjo būti sąmoninga strategija, siekiant užmaskuoti klastotę³⁰. Nuorašą patvirtino Raseinių žemės teismo regentas Matas Minmantas (Mateusz Minmont), kuris žinomas kaip Ketverių metų seimo reformų šalininkas, tad galėjo pro pirštus pasižiūrėti į, švelniai tariant, įtartina dokumentą³¹. Dokumentą įrašymui pateikė Žemaičių Kunigaikštystės genero-

²⁷ LVIA, f. SA, 14797, l. 612r–619v.

²⁸ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 489, l. 21r–27r.

²⁹ Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas (toliau – KAKA), b. 17, l. 54r–59r (kurijos archyvaro kun. Petro Veblaičio sudaryta Veliuonos bažnyčios dokumentų byla; kun. Veblaitis atrinko šios bažnyčios dokumentus ir iš jų suformavo b. 16, 17 ir kt.; 1962 m. jis buvo specialiai išsiruošęs apžiūrėti jos archyvo, žr. KAKA saugomą Veliuonos parapijos bylą; plg. Rolandas Gustaitis, „Veliuonos bažnyčios ir parapijos istorijos bruožai“, in: *Veliuonos bažnyčia: Istorija, architektūra, dailė*, p. 28–29; apie kun. Veblaitį plačiau žr. Vaida Kamuntavičienė, „Kauno arkivyskupijos kurijos archyvaras kun. Petras Veblaitis (1895–1972)“, in: *Soter*, 2010, Nr. 34 (62), p. 99–114).

³⁰ Nors „fonetinė“ rašyba Žemaičių žemės teismo knygoms yra nesvetima, krinta į akis klaidos. Plg. įrašą apie Stepono Batoro patvirtinimą: „Confirmatus [!] Stepa-[nus] [!] Broty [!] Rex Polonis“ (LVIA, f. SA, 14797, l. 619v); ta pati vieta trečiajame nuoraše: „Confirmavit Ste-[fanus] Batory | Rex Poloniae“ – KAKA, b. 17, l. 59r.

³¹ Apie jį žr. *Urządniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 3: Księstwo Żmudzkie, XV–XVIII wiek, oprac. Henryk Lulewicz [et al.], Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, Nr. 530,

las (vaznys) Jonas Voicechovskis – tą pačią dieną jis pateikė ir asesorių teismo šaukimą Grincevičiams su jame išdėstytu Veliuonos miestelėnų skundu³². (Kaip žinome, vaznys atlygi gaudavo iš intereso³³ – šiuo atveju juo buvo Veliuonos miestiečiai ir galbūt vietos klebonas). NB Veliuonos vaitas Motiejus Voicechovskis buvo vaznio bendrapavardis, tad neatmestume ir giminystės ryšių³⁴.

Tuo tarpu rašovo identifikuoti nepavyko; tai galėjo būti ir teismo raštinėje dirbęs praktikantas. 1802 m. vizitacijos generalinis sekretorius buvo Emerikas Fedakas (jo parašas yra l. 34v, tačiau aktas surašytas kitokiu braižu; beje, labai panašiu / identišku braižu surašytas ir 1809 m. vizitacijos aktas³⁵).

Trečiojo nuorašo rašovas taip pat nežinomas. Šis nuorašas turi „kepurėlę“ kaip ir 1791 m. rugsėjo 28 d. jo „brolis“, tik yra kruopščiau surašytas. Minėta „kepurėlė“ atrodo šitaip:

Visitatio Foundationum Ecclesiae. |

Ecclesia haec fundata est a Serenissimo Rege Sigismun-|

do Primo Anno D(omi)ni 1443. (die) 18. 8bris huius te-|

nor est talis – ³⁶

1435, 1438, p. 341; apie dokumentų klastojimą LDK teismų raštinėse plg. Adam Stankevič, „Dokumentų klastojimo atvejai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo teismo praktikoje“, in: *XVIII amžiaus studijos*, 2016, t. 3, p. 250–267.

³² LVIA, f. SA, 14797, l. 604r–605v; *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 2, p. 198–201.

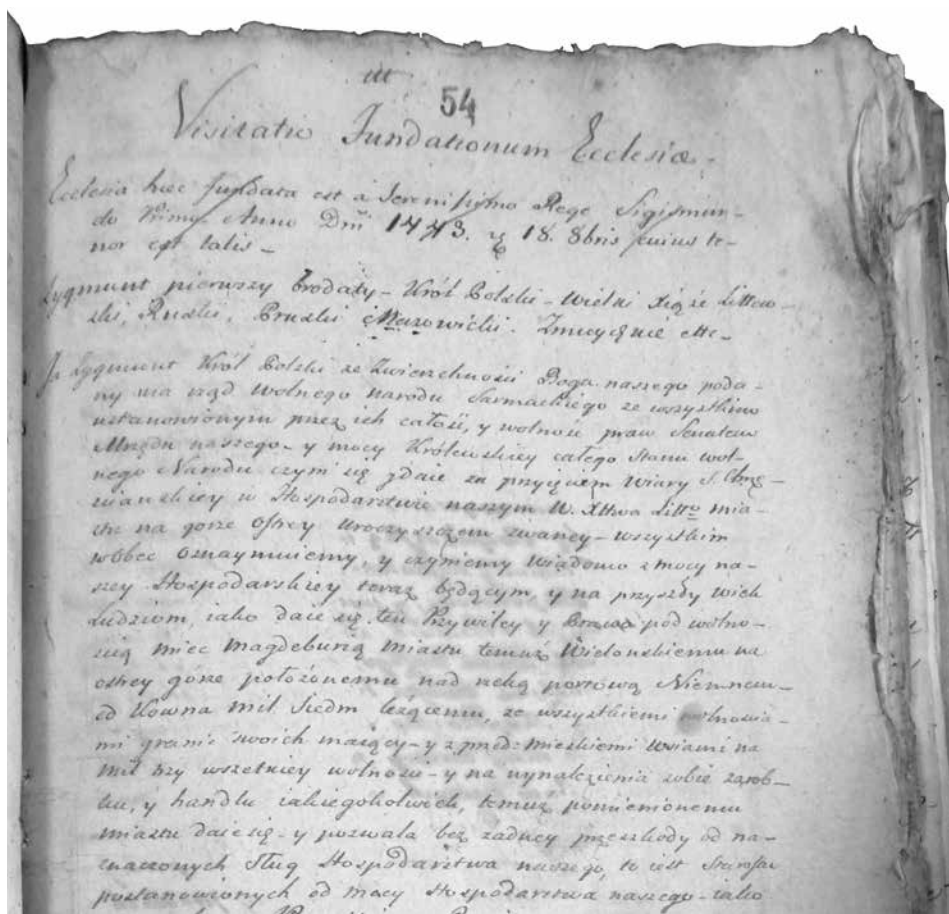
³³ Jevgenij Machovenko, *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: diskusiniai klausimai*, Vilnius: Justitia, 2007, p. 97.

³⁴ Motiejus Voicechovskis 1788 m. minimas kaip Veliuonos miestietis, vėliau (1791, 1795) kaip Veliuonos vaitas (*Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais*, d. II, p. 297, 329; *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 2, p. 198, 199, 201). Taip pat turėtina omenyje, kad reformas gan aktyviai rėmė Žemaičių bajorija, ypač žemesnieji pareigūnai.

³⁵ LMAVB RS, F126-79. Apie Emeriką Fedaką, buv. vienuolį misionierių, Žemaičių vyskupijos kunigų seminarijos regentą ir Tryškių kleboną, žr. *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, collegit Paulus Jatulis, pars II, Roma: Academia Lituana Catholica Scientiarum, 1989, p. 625, 646; Tomasz Dobszewicz, *Wspomnienia z czasów które przeżyłem*, w Krakowie, 1883, p. 52; plg. Aldona Prašmantaitė, Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis, Vilnius: Diemedis, 2000, p. 172. Nepublikuota Fedako biograma saugoma Krokuvoje (Alfons Schletz CM, *Słownik biograficzny Księża Misjonarzy św. Wincentego a Paulo w Polsce. 1651–1951*, t. 1, cz. 3: E–G, žr. *Inwentarz Archiwum Instytutu Wydawniczego Księża Misjonarzy „Nasza Przeszłość“* w Krakowie, opr. Józef Marecki, Wacław Umiński, Kraków, 2021, p. 84); deja, rašant šį straipsnį, ji mums buvo neprieinama.

³⁶ KAKA, b. 17, l. 54r.

Tik užmetus akį į aktą tampa aišku, kad pirmą eilutę („Visitatio Fundationum Ecclesiae“ – išvertus, „Bažnyčios fundacinių raštų apžiūra“) yra bendra visų Veliuonos bažnyčios fundacinių dokumentų antraštė, suteikta vizitacijos metu (1791 m. rugsėjo 28 d. nuoraše ji niekaip neišskirta ir atrodo tarsi svetimkūnis). Su mums rūpimu falsifikato nuorašu susijęs tik žemiau esantis sakiny; jo vertimas: „Ši bažnyčia įsteigta šviesiausiojo karaliaus Žygimanto I 1443 Viešpaties metais, spalio 18 d. Tas [raštas] skamba šitaip:“ (žemiau yra privilegijos tekstas lenkų kalba).

Žygimanto Barzdotojo falsifikato trečiojo (svarbiausio) nuorašo pradžia. KAKA, b. 17, l. 54r

Analogiškas lotyniškas „kepurėles“ (savaime aišku, jau be minėtos eilutės „Visitatio Fundationum Ecclesiae“) šiame vizitacijos akte turi ir kiti fundacinių

raštų nuorašai – karalienės Bonos Sforcos 1554 m. (59r³⁷), Zigmanto Vazos 1616 m. (6or), Vladislovo IV Vazos (61r), Albrechto Stanislovo Radvilos (61v), o dėl Vytauto 1421 m. fundacinio rašto pastebėta, kad jis bažnyčios archyve nerastas (59r)³⁸.

Po trečiuoju nuorašu taip pat esama prierašo apie privilegijos teksto vertimą iš rusėnų kalbos (jo nerasime kituose dviejuose): „Hoc fundatio de rutheno idioma noviter in Polonicum trans-[formata.“ (59v). Panašus prierašas (apie pergamentinį originalą rusėnų rašmenimis) yra ir po Bonos Sforcos privilegija (6or: „concordat sum originali, | quod scriptum in Pagina Pergamenea Literis Rutheni-|cis, praesens Polonicis [...]“), tad tikėtina, kad vizitacijos raštininkas jį galėjo ekstrapoliuoti mūsų falsifikatui ir taip pamėginti sustiprinti jo „patikimumą“.

³⁷ Čia ir toliau skliausteliuose nurodomi lapų numeriai.

³⁸ Beje, Vytauto raštas pavadintas „antrąja fundacija“ (*Secunda Fundatio*), jis čia klaidingai datuotas 1471 m. – tik vėliau tamsesniu rašalu „7“ ištaisytas į „2“. Tai paaiškintų, kodėl falsifikate anachronistiškai kalbama apie bažnyčios Veliuonoje įsteigimą, tarsi neegzistuoję Vytauto fundacija. Ši klaida – viena iš priežasčių, paskatinusių falsifikato atsiradimą.

1802 m. vizitacijos akte klaidą atitaisant, Vytauto fundacinė privilegija įrašyta pirmoji, nurodant kad jos tekstas paimtas „iš Žemaičių vyskupijos bažnyčių fundacijų ir privilegijų knygos 65 lapo“ (*ex Libris Foundationum ac Privilegiorum ecclesiarum Dioecesis Samogitiensis Folio 65*; LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 489, l. 20v); tai ne kas kita, kaip istorikams gerai žinomas „Babinovskio kodeksas“, šiuo metu saugomas: VUB RS, F1-719 (lapas nurodytas tiksliai – Vytauto privilegijos nuorašas yra l. 65v). Tačiau iš tikrųjų privilegijos tekstas nebuvo paimtas tiesiai iš „Babinovskio kodekso“, jis nurašytas iš tarpinio interpoliuoto varianto, kuris 1778 X 27 buvo įrašytas į Raseinių pilies teismo aktų knygas, pakartojant iš jo ir aukščiau cituotą legendą apie nurašymą iš Babinovskio kodekso 65 lapo (žr. LVIA, f. SA, b. 14566, l. 470r–v). Šis nuorašas Vytauto 1421 m. privilegijos publikuotojams liko nežinomas (žr. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. I, wydali Jan Fijalek i Władysław Semkowicz, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1948, Nr. 78b, p. 742; *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, Pars I, collegit Paulus Jatulis, Roma: Academia Litwana Catholica Scientiarum, 1984, Nr. 30, p. 67–69; *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430*, zebrał i wydał Jerzy Ochmański, Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986, Nr. 34, p. 41–42).

Minėtas interpoliuotas variantas laikytinas daline klastote – pranešimą šia tema 2023 IV 26 skaitėme XXV Senosios literatūros seminare („Ar Vytauto fundacinė privilegija Veliunos bažnyčiai (1421) yra falsifikatas?“).

Tačiau tai ne vienintelis falsifikatas šiame akte. Antrasis yra Veliuonos bažnyčios Rožinio brolijos fundacinių raštų pluoštelyje, po autentiško 1686 m. Kazimiero Chščonavičiaus fundacinio rašto nuorašo (66r).

Aptariamas falsifikatas – „Veliuonos ir Daugėlišio seniūno Vladislovo Paco“ 1591 m. kovo 3 d. fundacinis raštas, kuriuo Veliuonos bažnyčioje įkuriamas Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo brolija (66v–67r).

Prieraše pateikiama rašto suradimo legenda: dokumentas esą buvo dingęs ir apie jo egzistavimą jau niekas neatsiminęs, tačiau 1744 m. jis buvęs surastas „Vilniaus archyve“; rašto originalas taip pat buvęs rusėniškas: „Haec fundatio pridem extincta, nec in memoria homi-|num viget Anno Praeterito, scilicet 1744 in Archivo | Vilnensi reperta, Rutheno idiomate scripta“ (67r). Akte esą yra jo vertimas į lenkų kalbą³⁹.

Antrojo falsifikato pobūdis byloja apie tą pačią sukūrimo vietą – Veliuonos kleboniją. Tačiau tai nėra seniausias nuorašas. Ankstesnis yra 1745 m. vizitacijos akte (49v–50r)⁴⁰; beje, šiuo atveju puikiai dera ir minėta fundacinio dokumento „suradimo“ data – 1744 m., taigi falsifikatas atsirado 1744 m. – 1745 m. pradžioje (iki 1745 III 03⁴¹).

Būtent šis 1745 m. aktas veikiausiai tapo pavyzdžiu 1791 m. vizitacijos aktui (ne paslaptis, kad tokie aktai dažnai buvo tiesiog kopijuojami, šį bei tą patikslinant ir papildant, nes dalis aprašomų dalykų nesikeitė). Tad fundaciniai raštai su visais prierašais apie originalus buvo perrašyti, tik papildomai įrašant Žygimanto Barzdotojo privilegiją⁴².

³⁹ Tokia falsifikuotojų taktika ilgainiui negalėjo nesukelti įtarimų. XIX a. 3-iajame dešimtmetyje Veliuonos bažnyčiai ir dvarui bylinėjantis dėl Laibguvio pievos, dvarininkai Zaleskiai (resp. jų patikėtinis Jeronimas Maslovskis) pareikalavo pateikti ne fundacinių dokumentų vertimus ar ekscerptus, bet originalus. – LMAVB RS, F126-23, l. 23v; F126-24, l. l. 16r.

⁴⁰ Generalinė (vyskupo) vizitacija 1745 III 03. – KAKA, b. 17, l. 31r (antraštinis puslapis; aktas pagal dabartinę archyvo foliaciją su neprirašytais lapais apima l. 25r–53bv; „bloko“ dydis 33,8 × 19,5 cm).

⁴¹ Įdomu, kad sutampa vizitacijos ir Vladislovo Paco fundacijos mėnuo ir diena; tai rodytų, kad fundacijos data ar bent jos dalis buvo sugalvota rašant vizitacijos aktą.

⁴² Tiesa, tenka nurodyti 1745 m. akto defektą – tarp l. 40 ir 41 trūksta lapo ar lapų – l. 41r tekstas prasideda Žigmanto Vazos fundacinio rašto (1616) „kepurėlės“ pabaigoje, sakinio viduryje, t. y. šiuo metu akte stinga bent vienos fundacinės privilegijos (veikiausiai tai buvo Bonos privilegijos nuorašas, vargu bau dar ir Vytauto, tačiau tikrai nebuvo Žygimanto Barzdotojo „dokumento“).

Kaip jau minėta, antraštinis lapas su vizitacijos data neišliko; pagal popieriaus vandenženklus aktą datuojame XVIII a. 9-ojo dešimtmečio pabaiga – 10-ojo dešimtmečio pradžia (vienas iš vandenženklių yra su vadinamąja „baltąja data“ – 1790 m.).⁴³ o pagal akte minimą karaliaus šambelioną, Šv. Stanislovo ordino kavalierių Olendzkį – po 1791 m. gegužės 14 (8? 27?) d. (ordino gavimo datos⁴⁴). Data *non post quem*, matyt, laikytina 1791 IX 28.

Tiesa, prie Veliuonos bažnyčiai priklausančių kaimų gyventojų ir jų mokesčių sąrašų (74r–75v) vėlesne ranka įrašyta 1780 m. data (74r). Be papildomų tyrimų dabar sunku pasakyti, ką tai galėtų reikšti⁴⁵. Monografijos, skirtos Veliuonos bažnyčiai, autoriai aptariamą aktą datavo savotiškai: „Veliuonos bažnyčios 1789 m. vizitacijos akto ir įvairių Veliuonos bažnyčios dokumentų nuorašai (XIX a. I p.) [...]“⁴⁶.

Tačiau Olendzkie paminėjimas 1789 m. datą paneigia, o ir toks popierius užsigulėjimas būtų išskirtinai retas, net jei tai – ne originalus aktas, bet tik jo

⁴³ KAKA, b. 17, l. 54r–75av, „bloko“ dydis 36 × 20 cm. Aktas surašytas prūsiškos kilmės popieriuje su vandenženkliais: 1) Prūsijos erelis, kontramarkė „ZÖR | KIAUTE<N>| I“, plg. Edmundas Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, Vilnius: Mintis, 1967, Nr. 359 (panašus): Vištytis 1783, Kelmė 1787m; 2) Prūsijos erelis, kontramarkė „WISCHWILL | 1790“, plg. Edmundas Laucevičius, *op. cit.*, Nr. 389 (identiškas?): Raseiniai 1790, Šiauliai 1791, Kaunas 1795m; 3) panašus į antrąjį vandenženklis su kontramarke „JGZ“ (deja, tokio vandenženklis Laucevičiaus atlase nėra, o panašus su kontramarke „JGB“ datuojamas maždaug 1790 m. – *Ibid.*, p. 113).

⁴⁴ KAKA, b. 17, l. 72r. Žemaitijos pasiuntinio į Ketverių metų seimą Stanislovo Olendzkie biogramoje nurodoma, kad jis ir jo brolis šambelionas Kristupas Olendzkie Šv. Stanislovo ordiną gavo 1791 V 14 (Małgorzata Złomska, „Olędzki (Olendzkie) Stanisław h. Rawicz“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1978, p. 796), tačiau, pasak vienalaikio šaltinio, naujų ordino kavalierių įšventinimo ceremonija vyko 1791 V 08 (*Gazeta Narodowa y Obca*, 1791, Nr. XXXVIII, p. 151; plg. Tadeusz Jeziorowski, „Šventojo Stanislovo, vyskupo ir kankinio ordinas 1766–1795 m.“, in: *Premiando incitat. Šventojo Stanislovo ordinas*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2016, p. 86). XIX a. pirmoje pusėje Peterburge pagal Karūnos ir Lietuvos metrikas sudarytame Šv. Stanislovo ordino kavalierių sąraše nurodyta šiek tiek vėlesnė Kristupo Olendzkie apdovanojimo data – 1791 V 27. – LVIA, f. 1135, ap. 17, b. 118, l. 24v.

⁴⁵ Ta pačia ranka l. 73r virš originalios šio inventoriaus antraštės įrašyta: „Wizyta Dziekańska“. (Deja, Žemaičių vyskupijos XVIII a. istorija vis dar menkai tyrinėta; čia nebent galėtume prisiminti panašiu laiku (1782–1784) vykusias Vilniaus vyskupijos dekanatų vizitacijas.)

⁴⁶ *Veliuonos bažnyčia: Istorija, architektūra, dailė*, sudarytojos Asta Giniūnienė, Svetlana Poligienė, Veliuona–Vilnius: Veliuonos krašto istorijos muziejus, 2021, p. 422.

nuorašas⁴⁷. Datavimas XIX a. pirmąją pusę yra pernelyg platus dar ir dėl tos priežasties, kad šis aktas veikiausiai minimas 1821 ir 1826 m. vizitacijose: „Veliuonos bažnyčios fundacijų vizitacijos knyga, be antraštės ir datos, susiūta į rankraštinių kodeksą“ („Xięga Visitationis foundationum Eccl(esi)ae Vielonensis bez ty-|tułu i daty sposztyta w raptularz“⁴⁸). 1802 ir 1809 m. vizitacijose ankstesnių vizitacijų aktai nesuregistruoti – ten tiesiog minimas fascikulas su vizitacijų dokumentais (tiesa, 1809 m. dar atskirai įvardyta 1802 m. vizitacijos „knyga“⁴⁹).

KADA IR KOKIOMIS APLINKYBĖMIS BUVO SUKURTAS FALSIFIKATAS?

Į šį klausimą galėtų padėti atsakyti istorinio konteksto ir falsifikato turinio analizė. Pradėti tenka nuo „Vladislavo Paco fundacijos“, kuria esą 1591 III 03 Veliuonos bažnyčioje buvusi įsteigta Švč. M. Marijos Nekalto Prasidėjimo brolija. (Šis falsifikatas iki šiol istoriografijai buvo nežinomas, tad jo aptarimas yra pravartus savaime.)

Pirmiausia pažymėsime, kad 1745 m. akto antraštė išliko ir jo datavimas abejonių nekelia⁵⁰. Paco fundacinė privilegija yra nedidelės apimties – su lo-

⁴⁷ Kad tai – nuorašas, rodytų parašų nebuvimas; tiesa, jie dokumente anksčiau galėjo būti, mat paskutinis prirašytas inventorinės dalies lapas yra išplėštas – šiuo metu prie įrišo matyti jo likučiai.

⁴⁸ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 225, l. 250r (1821 m. vizitacijos aktas), analogiškai – LVIA, f. 669, ap. 2, b. 229, l. 33r (1826 m. vizitacijos aktas).

⁴⁹ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 489, l. 20r; LMAVB RS, F126-79, p. 44.

⁵⁰ Antraštė: *Actus Generalis Visitationis peracta per nos Antonium Dominicum Comitem in Łohoyšk et Bardyczew Tyszkiewicz Episcopum Samogitiae [...] Praepositorali Vielonensi Anno Domini Millesimo Septingentesimo Quadragesimo Quinto Die Tertia Mensis Martij* – (KAKA, b. 17, l. 31r.).

Popieriaus vandenženkliai: 1) Madona, kontramarkė – „GFG“, plg. Edmundas Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, Nr. 2369 (panašus): Vilnius, 1748, 1749; 2) Madona, kontramarkė „GZ“, plg. Edmundas Laucevičius, *op. cit.*, Nr. 2390 (panašus): Vilnius, 1764; 3) Madona, kontramarkė „LZ“, plg. Edmundas Laucevičius, *op. cit.*, Nr. 2418: Slanimas 1758, 1765 (nelabai panašus; yra žinoma, kad popierius su inicialais LZ gamintas po 1734m. – *Ibid.*, p. 134).

Aktas surašytas tam laikui būdingu kursyvu. Sprendžiant iš visko (nėra parašų, nors galbūt dokumento pabaiga neišliko?), tai nėra akto originalas, bet jo nuorašas.

tyniška „kepurėle“ ir prierašu nesiekia nė dviejų puslapių. Iš pirmo žvilgsnio privilegijos tekste negausu fantastinių detalių.

Minimi ir tikri toponimai, ir pora, keliančių įtarimą – Aštrusis kalnas (*Ost-ra góra*, 50r), Nemuno intakas upeliukas Lukavka (*Łukawka*, 49v)⁵¹.

Taip pat įvardyti keli asmenys – „jm ponas“ Mykolas Ciskevičius (Tiškevičius?), „JKM žemionis“ Antanas Sakavičius, miestelėnas Vaitiekus Šiška (49v–50r). Jie, kaip ir pats fundatorius, neabejotinai yra prasimanyti. Mat nežinoma, kad XVI a. pabaigoje būtų gyvenęs Vladislovas Pacas, kuris dargi būtų buvęs Veliuonos ir Daugėlišio seniūnas – LDK dvaro vėliavininkas Konstantinas Vladislovas Pacas gyveno kitame šimtmetyje († 1686)⁵², o XVI a. pabaigoje (nuo 1565) Veliuonos seniūnu buvo Mikalojus Manvydas-Dorogostaiskis († 1597)⁵³. „Veliuonos ir Daugėlišio seniūnas Vladislovas Pacas“ galbūt pasidarytas iš Veliuonos ir Daugėlišio seniūno Petro Mykolo Paco († 1696)⁵⁴, kuris drauge buvo ir Žemaičių generalinis seniūnas – Petras [Mykolas] Pacas figūruoja Chščonovičiaus fundaciniame rašte (45r, 48r); kad raštas buvo šaltinis, rodytų ir falsifikate minima 4000 florenų suma (plg. 4462 auksinų Chščonovičiaus dokumente).

Antra vertus, Petro Mykolo Paco dėdė Vilniaus vaivada Lietuvos didysis etmonas Mykolas Kazimieras Pacas († 1682) taip pat buvo Veliuonos

⁵¹ Tokių pavadinimų neatsiminė senbuviai (žr., pvz., Jono Kumečio (1861–1949) pasakojimą apie Veliuonos „kalnus“, LNB RKRS, F32-324; „Nuo to laiko žmonės pradėjo kitaip manyt apie kalną: iš Jono Kumečio atsiminimų apie Veliuonos piliakalnius“, parengė Vilma Daugirdaitė, in: *Tautosakos darbai*, 2022, t. 64, p. 195–211), jų nerasime ir 1615 m. Veliuonos seniūnijos inventoriuje (VUB RS, F4-36830 (A-3918)). Nors XVIII a. lenkakalbiui aukštą ir statų Veliuonos „kalną“ turbūt visai natūralu buvo pavadinti *ostrą góra* – tokie toponimai yra gan paplitę Lenkijoje, Lietuvoje jų taip pat esama (plg. *Lietuvos vietovardžių žodynas*, t. 1: A–B, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008, p. 193, 198: *Astrakalnis*, *Aštriakalnis*, *Aštrus kalnas* ir pan.); NB 1920 m. Veliuonos bažnyčios inventoriuje pasakyta, kad ji pastatyta „ant skardaus Nemuno kranto“. – KAKA, b. 17, l. 256r.

⁵² Žr. Józef Wolff, *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg: w Drukarni F. Suszczyńskiego, 1885, Nr. 45; Mirosław Nagielski, „Pac Konstanty Władysław h. Gozdawa“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIV, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979, p. 709–710.

⁵³ Algirdas Baliulis, „Apie Veliuonos miesto privilegijas“, p. 120; *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 3, Nr. 113; Rolandas Gustaitis užsimena apie Vladislavo Paco fundaciją; tiesa, išnašoje pastebi, kad tokio Veliuonos seniūno „kiti istoriniai šaltiniai nemini“. – Idem, „Veliuonos bažnyčios ir parapijos istorijos bruožai“, p. 16, 19.

⁵⁴ Józef Wolff, *Pacowie*, Nr. 59; Andrzej Rachuba, „Pac Piotr Michał h. Gozdawa“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIV, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979, p. 744–745.

seniūnas⁵⁵ ir dosnus Veliuonos bažnyčios donatorius, uoliai rūpinęsis jos remontu⁵⁶, kitas dėdė – Žemaičių vyskupas Kazimieras Pacas († 1695) – 1686 m. suteikė aprobatą Chščonovičiaus fundacijai (49r)⁵⁷, be to, regis, jo laikais Veliuonos bažnyčia tapo prepozitūrине⁵⁸. Minėtina, kad Pacai Daugėliškio seniūnais buvo 1595–1696 m. (Jonas, Petras, Feliksas ir „mūsiškis“ Petras Mykolas)⁵⁹, taigi galima kontaminacija.

Manytume, kad falsifikato atsiradimas sietinas su Rožinio Švč. M. Marijos altoriaus atkūrimu 1743 m. po 1737 m. gaisro ir apskritai su Rožinio brolijos stiprinimo pastangomis (plg. 1746 VI o1 Romoje dominikonų generalinio magistro brolijai suteiktą atlaidų teisę)⁶⁰.

XVIII a. viduryje kai kuriose Žemaitijos bažnyčiose veikė po dvi brolijas⁶¹. Svarbu ir tai, kad tuo metu Veliuonos bažnyčioje dar būta Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo altoriaus, kuris XVIII a. trečiame ketvirtyje buvo demontuotas ir pakeistas Nukryžiuotojo altoriumi⁶². Galbūt išvedant analogiją pagal Rožinio Švč. M. Marijos altorių ir to paties vardo broliją padaryta išvada, kad anksčiau Veliuonoje būta Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo brolijos? Juk, kaip rodo 1675–1677 m. Žemaičių vyskupijos vizitacija, net tikrai egzistavusių brolių fundaciniai dokumentai neišlikdavo, o „[k]lebonas dažnai neprisimindavo, kada ir kas buvo brolijos kūrėjai, fundatoriai“⁶³, nors dabarties

⁵⁵ Józef Wolff, *Pacowie*, Nr. 42, p. 130.

⁵⁶ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 229, l. 1r–v (1703 m. vizitacijos aktas); Povilas Spurgevičius, „Veliuonos bažnyčia“, p. 433–434.

⁵⁷ Taip pat žr. KAKA, b. 17, l. 128r. (lotyniškas aprobatos tekstas).

⁵⁸ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 229, l. 3r: „14to. Literae patentes p[ro] praepositura Wielonensis Ill[ustrissi]mi Pac | Episcopi Samogitiae“ (1703 m. vizitacijos aktas); plg.: „Kunigų sąrašas“, p. 31; Rolandas Gustaitis, „Veliuonos bažnyčios ir parapijos istorijos bruožai“, p. 16.

⁵⁹ Józef Wolff, *Pacowie*, p. 46, 62, 101–102, 207, 210.

⁶⁰ KAKA, b. 17, l. 33r; LVIA, f. 669, ap. 2, b. 229, l. 40v (1826 m. vizitacija); plg. Rolandas Gustaitis, „Veliuonos bažnyčios ir parapijos istorijos bruožai“, p. 21–22; Rima Valinčiūtė-Varnė, „Altorių kaita“, in: *Veliuonos bažnyčia: Istorija, architektūra ir dailė*, p. 98–99; tiesa, 1826 m. vizitacijos akte įvelta klaidų: dominikonų generalinis magistras 1746 m. buvo ne Pranciškus Ripolas (*Franciszka Ryppoll*), bet Tomas Ripolas (Thomas Ripoll), o Žemaičių vyskupas nebuvo Pacas (*JW Paca*), bet Antanas Dominykas Tiškevičius.

⁶¹ Liudas Jovaiša, „Brolijos“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas [et al.], Vilnius: Aidai, 2001, p. 124.

⁶² *Veliuonos bažnyčia: Istorija, architektūra ir dailė*, p. 99–100, 121, 133–136.

⁶³ Vaida Kamuntavičienė, „Žemaičių vyskupijos bažnytinės brolijos ir pamaldumas Švč. Mergelei Marijai 1675–1677 m. vizitacijos duomenimis“, in: *Virgo venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, Vilnius: LKTI, 2011, p. 33–34.

akimis žiūrint buvo praėję ne tiek jau daug laiko – didžiuma vizituotų brolių buvo įsteigtos XVII a. pirmoje pusėje⁶⁴. Tad ir šiuo atveju fundacinis raštas „1744 m.“ buvęs „surastas“, o iš tikrųjų, pritaikius savotišką „rekonstrukcijos“ metodą, naujai sukurtas. Šis „metodas“ vėliau pravers surašant Žygimanto Barzdotojo privilegiją.

1745 m. vizitacijoje minimi du tuometiniai Veliuonos kunigai – Žemaičių kanauninkas prelatas dekanas, Veliuonos prepozitas Jokūbas Zassas (*Jacobus Zass*, 40r–v) ir Rožinio brolijos promotorius Mykolas Rimkevičius (*Michael Rymkiewicz*, 40v)⁶⁵; pirmojo pavardė rodytų vokišką (veikiausiai livonietišką) kilmę⁶⁶, antrasis galėjo būti kilęs iš Žemaitijos⁶⁷. Vienas iš jų (Rimkevičius, o gal abu?), matyt, ir buvo falsifikato autorius.

Regis, šis falsifikatas vėliau nebuvo plačiau naudojamas, kadangi tapo neaktualus (bažnyčioje neliko Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo altoriaus). Tačiau Paco fundacija greta kitų priežasčių galėjo paskatinti Žygimanto Barzdotojo privilegijos atsiradimą. Pažvelkime į pastarąją atidžiau:

Žygimantas I Barzdotasis, Lenkijos karalius, Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Mazovijos, Žemaičių ir t. t. didysis kunigaikštis. Aš, Žygimantas, Lenkijos karalius, mūsų Dievo viršenybe iškeltas valdyti laisvąją sarmatų tautą su visu jos paskirtuoju [...] senatu [...] mūsų viešpatijoje priėmus krikščionybę, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestui ant Aštriojo kalno, vadinamo Giraite, suteikiame ir duodame: visiems paskelbiame ir pranešame savo valdovo galia [...], kad suteikiama ši privilegija ir teisė laisvai turėti magdeburgiją tam Veliuonos miestui ant Aštriojo kalno,

⁶⁴ *Ibid.*, p. 50.

⁶⁵ Kunigų sąrašas, p. 32.

⁶⁶ Jokūbo tėvas Vilhelmas Zassas tarnavo kaip karininkas Olandijoje, o dėdė Jonas Karolis Zassas – Lietuvoje; teta Ieva Elzbieta Zass (vyras – Livonijos iždininkas Magnus Ernestas Korfas) turėjo valdą Šaukėnuose, ją paveldėjo mūsiškis Veliuonos prepozitas, kuris 1747 m. Šaukėnų valdą perleido Beržėnų tijūnui Stanislovui Pšeciševskiui (Šiaulių „Aušros“ muziejus, ŠAM I–R 9603). Dėl Zassų plg. *Urządnicy inflanczy XVI–XVIII wieku: Spisy*, (*Urządnicy dawniej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku*), opracowali Krzysztof Mikulski i Andrzej Rachuba, Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994, Nr. 91, 1158, 1220; *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794: Spis*, opracowali Andrzej Rachuba i Przemysław P. Romaniuk, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004, p. 151.

⁶⁷ Plg. *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. [...] wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, t. VIII, w Lipsku: Nakładem i drukiem Breitkopfa i Härtela, 1841, p. 210 („Rymkiewicz, w księstwie Żmudzkiem [...] Michał 1700.“); Grzegorz Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 5, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2016, p. 149–161.

įsikūrusiam prie laivybinės upės Nemuno 7 mylių atstumu nuo Kauno, su [savo] priemiestiniais kaimais turinčiam 3 mylių sieną su visais [aplinkiniais] valsčiais. Ir visiška laisvė užsidirbti, ir visaip prekiauti tam paminėtam miestui duodama ir leidžiama, niekaip netrukdamt mūsų, valdovo, paskirtiems pareigūnams [...].

(Zygmunt pierwszy brodaty – Król Polski – Wielki Xiążę Littew-|ski, Ruski, Pruski Mazowieckie Zmuydzkie ettc – | Ja Zygmunt Król Polski ze Zwierszchności Boga naszego poda-|ny na rząd Wol-|nego Narodu Sarmackiego ze wszystkim | ustanowionym przez ich calość i wolność praw Senatem | z Urzędu naszego y mocy Królewskiej całego Stanu wol-|nego Narodu czyni się y Daie za przyięciem Wiary S(więtej) Chrze-|scianskiej w Hospodarstwie naszym W(ielkiego) X(ię) ttwa Litt(ewskiego) o mia-|stu na gorze ostrey Uroczyszczem zwaney – wszystkim | wobec oznaymuujemy, y czyniemy wiadomo z mocy na-|szej Hospodarskiej te-raz będącym, y na przyszły Wiek | Ludziom, iako daie się ten Przywiley y Prawo pod wolno-|ścią miec Magdeburią Miastu temuż Wielonskiemu na | ostrey gorze położonemu nad rzeką portową Niemnem – | od Kowna mil Siedm leżącemu, ze wszystkimi woloscia-|mi granic | swoich maiący – y z przed=mieskimi wsiami na | mil trzy wszelkiej wolności – y na wynalezienia sobie zarob-|ku, y handlu iakiegokolwiek, temuż pomienionemu | miastu daie się – y pozwala bez żadney przeszkody od na-|znaczonych Sług Hospodarstwa naszego [...] ⁶⁸.)

Pacituotoje privilegijos pradžioje galima išskirti šiuos pagrindinius momentus:

- 1) Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas I Barzdotašis suteikia Magdeburgo teisę Veliuonos miestui,
- 2) stovinčiam ant Aštriojo (stataus?) kalno⁶⁹, vadinamo Giraite (*Uroczyszcze*), t. y. pagonių šventvietė (?)⁷⁰; manytume, kad *Uroczyszcze* veikiausiai verstina

⁶⁸ KAKA, b. 17, l. 54r.

⁶⁹ Žr. 51 išnašą.

⁷⁰ Žr. „Uroczysko, uroczyszcze“, in: *Słownik języka polskiego Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego*, t. 7: T–Y, ułożony przez Władysława Niedźwiedzkiego, Warszawa, 1919, p. 348; plg. J[erzy] G[assowski], „uroki“, in: *Mały słownik kultury dawnych słowian*, pod redakcją Lecha Leciejewicza, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1972, p. 394; Jan Leśny, „Uroczysko“, in: *Słownik starożytności słowiańskich: Encyklopedyczny zarys kultury słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, t. 6: T–W, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1977, p. 271–272.

būtent taip ne tik dėl lokalizacijos ant kalno (ant kurio taip pat esą steigiama / pastatyta Veliuonos bažnyčia, 54v, 55v)⁷¹, bet ir dėl nuorodos, kad privilegija suteikiama po krikščionybės priėmimo. Pagonybės elementų galima išvelgti ir toliau falsifikate esančiame Veliuonos bažnyčios žemių ribų kaupų aprašyme – nors jame niekur tiesiogiai pagonybė nėra minima.

Čia galėtume prisiminti istoriografinį kontekstą – Jono Dlugošo ir kitų juo sekusių autorių pasakojimą, kad Žemaitijos krikšto metu buvo naikinamos pagonių šventvietės, kertamos giraitės, užgesinta „amžinoji ugnis“ ant „aukšto kalno“ prie Nevėžio upės⁷². Jei mūsų spėjimas teisingas, tai būtų seniausias šventvietės ant Veliuonos „kalno“ paminėjimas iki Narbuto, nuo kurio *Lietuvių tautos istorijos* ir prasidėjo Veli(u)onės šventyklos gyvenimas populiariojoje kultūroje; Narbutas, jo paties liudijimu, Veliuonoje lankėsi 1805 m.⁷³

Aštriojo kalno atveju regime jungtį su 1744–1745 m. falsifikatu, tačiau, kaip jau užsiminėme anksčiau, tai – nebūtinai prasimanytas toponimas.

Krinta į akį privilegijoms nebūdingas valdovo įsivardijimas vienaskaitos pirmuoju asmeniu „Aš“ (*Ja*) vietoj įprastinio „Mes“ (*Nos, Мы, My*), nors toliau tekste laikomasi *pluralis majestatis*.

Šis nenuoseklumas gali būti žmogiška klaida arba sietinas su **archaizacijos pastanga**, kuri falsifikate yra akivaizdi. Antai *Hospodarstwo* (toliau tekste matome ir *Hospodar*) primena skolinį iš Trečiojo Lietuvos Statuto lenkiško vertimo⁷⁴; tą, regis, pastebėjo jau Zaleskis, anot kurio, Žygimanto

⁷¹ Žr. *Ibid.* Be abejo, tai – tik mūsų hipotezė, kurią šiek tiek susilpnina dar vienas *uroczyszcz*e pavartojimas falsifikato tekste: „od tegoż mieysca nazwanego Ar-|mianiszki, to iest Siedliska Uroczyszczem nazwanego“ (l. 56r). Dėl nenuoseklumų ir painiavos falsifikato „naratyve“ taip pat žr. šiame straipsnyje toliau.

⁷² *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Liber undecimus 1413–1430, textum recensuit Danuta Turkowska, Varsoviae: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000, p. 21; [Maciej Strykowski], *Ktora przedtym nigdy swiatła nie widziatła. Kronika Polska, Litewska, Żmodźka y wszystkiey Rusi* [...] Przez Macieia Osostewicivsa Striykowskiego [...], w Krolewcu: v Gerzego Osterbergera, 1582, p. 542; Albertus Wiivk Koialowicz, *Historiae Litvanae pars altera* [...] Antverpiae: Apud Iacobvm Mevrsivm, MDCLXIX [1669], p. 93 (čia aukštas kalnas neminimas, tik „šventosios ugnies“ prie Nevėžio užgesinimas).

⁷³ Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne...*, p. 57.

⁷⁴ *Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego, naprzód, za Najjasnieyszego Hospodara Zygmunta III, w Krakowie w roku 1588; [...] teraz za szczęśliwego panowania Najjasnieyszego Cesarza i Samowładcy Wszech Rossyji Króla Polskiego Alexandra I. Bez żadney odmiany, podług wydania wileńskiego, roku 1786, w Wilnie: w Drukarni A. Marcynowskiego, 1819, l. b–b2, c, D–D2, E2, F ir kt. (Hospodar Statuto tekste minimas 142 kartus, Hospodarski ir pan. – 90 kartų).*

Barzdotojo privilegija surašyta „imituojant Statuto stilių“ („na kształt stylu statutowego“)⁷⁵; tiesą sakant, ir valdovo titule esančių „toponimų“ eiliškumas primintų Zigmanto Vazos titulą; nors šie „toponimai“ sutampa su esančiais Žygimanto Senojo (po Mazovijos prijungimo 1526 m.) ar Žygimanto Augusto tituluose, tačiau pastaruosiuose Žemaitija eina prieš Mazoviją.

Antra vertus, *tautos* įpynimas į titulą gali būti Stanislovo Augusto Poniatovskio titulo, pavartoto 1791 m. gegužės 3-iosios konstitucijos preambulėje, atgarsis; valdovo titulas čia skambėjo šitaip: „Stanislovas Augustas, **Dievo malone ir tautos valia** Lenkijos karalius, Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Žemaičių [...] didysis kunigaikštis [...]“ (*Stanisław August z Bożej łaski i woli narodu król polski, wielki książę litewski, ruski, pruski, mazowiecki, żmudzki [...]*)⁷⁶. Sąsajų su Konstitucijos tekstu galima įžvelgti ir daugiau – falsifikate kalbama apie „laisvą tautą“ ir „visų luomų“ atstovaujamą seimą, kurio taryba posėdžiauja Merkinėje (!). Žygimantas Barzdotasis drauge su šia taryba 1443 X 18 Merkinėje išduoda privilegiją (57v–58r, 59r), 1446 m. ją patvirtina „Varšuvos taryba“ (59r), o vėliau (data nenurodyta) privilegiją konfirmuoja Steponas Batoras (59r).

Detalus dokumento elementų aptarimas užimtų daug vietos, tačiau pirmiausia krinta į akis jo netradicinis formuliaras.

Pagrindinę dokumento dalį sudaro:

- 1) Magdeburgo teisių Veliuonai suteikimas,
- 2) draudimas apsigyventi „schizmatikams, žydams ir visokiems eretikams“,
- 3) herbo („Karpis su vilko dantimis“) patvirtinimas,
- 4) miestiečių prievolės valdovui/valstybei ir bažnyčiai,
- 5) sankcijos už jų nesilaikymą,
- 6) Veliuonos bažnyčios žemių ribų kaupų aprašymas (jam skirta didžioji dokumento teksto dalis!) ir ribų patvirtinimas – NB esą įvykęs Merkinėje 1440 m.;
- 7) bausmės miestiečiams už bažnyčios žemių ribų pažeidimus; sankcijos valdovo pareigūnams už Magdeburgo teisių privilegijos laužymą.

⁷⁵ VUB RS, F5-F127-32129, l. 1r.

⁷⁶ *Konstytucja 3 Maja 1791. Na podstawie tekstu Ustawy Rządowej z Archiwum Sejmu Czteroletniego przechowywanego w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, opracowała Anna Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa: Muzeum Łazienki Królewskie / Archiwum Głównie Akt Dawnych, 2018, p. 61; Wacław Uruszczak, „Zasady ustrojowe w Konstytucji 3 Maja 1791 r.“, in: *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne*, t. 2: *księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Zbigniewowi Antoniemu Maciągowi*, Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne / Oficyna Wydawnicza AFM, 2014, p. 13, 21–22.

Dokumente keletą kartų kartojama informacija apie jo išdavėjus – valdovą ir „Merkinės tarybą“, net dviejose vietose aprašomos sankcijos valstybės pareigūnams (pirmiausia seniūnui) už Magdeburgo teisės ir bažnyčios fundacijos privilegijos pažeidimus – seniūnas būtų pašalintas iš pareigų ar net įkalintas (54v, 58v); be abejo, tai atspindi sudėtingus seniūno ir seniūnijos nuomininkų santykius su Veliuonos miestu ir bažnyčia.

Falsifikate dėstymas gan painus ir ne itin nuoseklus⁷⁷, prisotintas detalių – galbūt taip daroma specialiai, siekiant nuslopinti skaitytojo budrumą, nors, kita vertus, taip turbūt nutinka ir dėl falsifikato autorių apėmusio literatūrinio įkarščio. Pavyzdžiui, įkalinimo vietos nusakomos miglotai – „mūsų miesto pilies kalėjimas“ (54v), šiek tiek konkrečiau (mūrinis bokštas Vilniuje / mūrinis bokštas, 55v, 58v) arba konkrečiai – Vilniaus rotušės bokštas (55r); įkalinimo bausmės terminas skiriasi: nuo 1 iki 3 metų, dažniausiai nurodomas – 1 metai ir 12 savaitių (54v, 55r, 55v, 57v, 58v)⁷⁸.

Ir jau visiška fantastika, kad herbą Veliuonai („Karpį su vilko dantimis“) esą suteikęs kilmingas miestietis Vaisulis (*Woysulę*, 54r); tačiau svarbiausia – suplaktos į krūvą Magdeburgo teisės suteikimo Veliuonai ir Veliuonos bažnyčios fundacinė privilegijos, bei tai, kad didžioji falsifikato dalis skirta bažnyčios žemių ribų kaupų aprašymui, o tai fundaciniams aktams nebūdinga). **Hibridinį privilegijos pobūdį** atmetė jau Zaleskis (tuo tarpu Jablonskis iš Sprogio pateikto apyrašo padarė išvadą, kad kalba eina apie dvi privilegijas).

Kiti falsifikate minimi personažai – pirmasis Veliuonos burmistras Jokūbas Spytekas (*Jakuba Spytki*, 55v, 56r) ir seniūnas Dinvila (*Dinwiły [...] Starosty*, 56r). Spyteko asmenvardis, puikiai žinomas didikų Melštinskių giminėje (plg. Vytauto bendražygį Podolės vaivadą, 1399 m. žuvusį prie Vorsklos), galėjo patekti iš Lenkijos kronikos. Galbūt iš tos pačios, iš kurios buvo pasiskolintas valdovo prievardis *Barzdotasis* (*Brodaty*). Antai, Martyno Bielskio *Viso pasaulio kronikoje* skyrelis „Apie Henriką Barzdotąjį“ („O Henryku Brodatym“) yra prieš skyrelį „Apie Lietuvą“ („O Litwie“)⁷⁹. Be to, XVIII a. buvo paplitęs

⁷⁷ Šitai pastebėjo jau Zaleskis.

⁷⁸ Akivaizdi Trečiojo Lietuvos Statuto įtaka, kuriame dažnai minima 12 savaičių kalinimo bausmė, kalinimas bokšte, valdovo pilyje ir pan. Dėl XVIII a. kalinimo bausmių konteksto žr. Domininkas Burba, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII a. Vilniaus pavieta. Monografija*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016, p. 269–282.

⁷⁹ [Marcin Bielski], *Kronika. tho iesth / Historya Świátá na fześć wiekow / á cztery Monarchie / rozdzielona [...]*, w Krákwie: v Máttheufzá Siebeneycherá, 1564, l. 358r, 359v; vaivados

Lenkiją ir Lietuvą valdžiusių barzdotų valdovų įvaizdis⁸⁰. Tuo tarpu Dinvila – veikiausiai iškreiptas legendinio kunigaikščio Ginvilo arba žinomo Vytauto laikų didiko Ginvilo vardas⁸¹.

Tad aptartieji vardai veikiausiai atkeliavo iš kronikų arba / ir iš istorijos kompendiumų, nors, tarkim, žemionio Daukšos (*Dawkszy*, 56v) pavardė galėjo būti „pasiskolinta“ iš Žemaičių kanauninko Mikalojaus Daukšos. Tačiau kiti anachronizmai (antai, puikiai žinoma, kad 1443 m. valdė didysis kunigaikštis Kazimieras Jogailaitis, o bendri lenkų ir lietuvių seimai Varšuvoje pradėjo posėdžiauti tik po Liublino unijos) galbūt rodytų, kad kuriant falsifikatą istorikų veikalų nesiektą⁸², jie galėjo būti skaityti kada nors anksčiau – tarkim, falsifikato autoriaus studijų metu, o vardai tiesiog atkurti iš atminties.

Spyteko žūtis paminėta l. 382v; plg. [Marcin i Joachim Bielscy], *Kronika Polska Marcina Bielskiego. Nowo Przez Ioach. Bielskiego syná iego wydána*, w Krakowie: w Drukárni Jákuhá Sibenyecherá, 1597, p. 150–152, 160, 162–165 (čia jau nėra specialaus skyriaus apie Henriką Barzdotą, nors apie jį nemažai rašoma, tačiau p. 152–159 yra platesnis skyrius „Apie Lietuvą“ („O Litwie“), o p. 164 pasakojama apie Henriko Barzdotojo mirtį 1238 m. ir lietuvių žygį į Mazoviją); apie Spyteko žūtį – p. 282 (žymiai išsamiau nei 1564 m. Bielskio kronikoje). Turėtina omenyje, kad Pranciškus Bohomolecas SJ Varšuvoje 1764–1768 m. perleido ir šitaip padarė labiau prieinamas keturias kronikas – Martyno ir Joachimo Bielskių, Motiejaus Strijkovskio, Martyno Kromerio, Aleksandro Gvanjinio.

⁸⁰ Plg. XVIII a. pabaigoje Varšuvoje sukurtus Jogailos, Kazimiero Jogailaičio, Žygimanto Senojo, Žygimanto Augusto atvaizdus (medalius). – XVI a. – XX a. *pirmosios pusės lituanistiniai medaliai Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejuje*. Katalogas, Vilnius: Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus, 1988, Nr. 49, 50, 52, 53.

⁸¹ Kunigaikštį Ginvilą Palemonaitį mini Strijkovskis ir įkandin jo Joachimas Bielskis. – [Maciej Strykowski], *Ktora przedtym nigdy swiatłá nie widziáłá. Kronika Polska, Litewska, Żmodźka y wszystkiey Rusi* [...], p. 272–273 (kitas Ginvilas – Giedraičių protėvis figūruoja p. 355, 363–365, 385–386, šio sūnus Kauno gynėjas nuo kryžiuočių Gurdas Ginvilaitis minimas p. 355–356); [Marcin i Joachim Bielscy], *Kronika Polska Marcina Bielskiego*, p. 154. Taip pat žr. toliau 105 išnašą.

Didikas Ginvilas ir jo sūnus Načkus Ginvilaitis figūruoja dokumentuose, tačiau jie buvo prieinami sunkiau. Pvz., Brastos seniūnas Načkus Ginvilaitis minimas tarp 1441 m. Kazimiero Jogailaičio privilegijos Vilniui liudininkų, tačiau be tėvavardžio, tik *Naczko kapitaneo Brestensi*. – *Zbiór praw y przywileiow miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych na żądanie wielu miast Koronnych, jako też Wielkiego Księstwa Litewskiego ułożony y wydany*, przez Piotra Dubinskiego [...], w Wilnie: w Drukarni J. K. Mci przy Akademij, 1788, p. 8; plg. *Vilniaus miesto Magdeburgo teisių suteikimo ir patvirtinimo privilegijos*, parengė Mindaugas Klovas, Antoni Kazimierz Urmański, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, p. 2023, p. 62.

⁸² Deja, nelabai ką galima pasakyti apie to meto Veliuonos klebono biblioteką. Net ir [Trečiojo] Lietuvos Statuto egzempliorius minimas tikrai XIX a. vizitacijose. Plg. Rolandas Gustaitis, „Knygų rinkinys“, in: *Veliuonos bažnyčia: Istorija, architektūra ir dailė*, p. 48–49, 52.

Kaip jau minėta, **didžiąją falsifikato teksto dalį užima bažnyčios žemių kaupų aprašymas**. Pirmasis šią falsifikato dalį išsamiau apžvelgė Spurgevičius, tačiau tai padarė labai nekritiškai, falsifikate minimus į kaupus sudėtus objektus laikydamas autentišku pagonybės relikto aprašymu⁸³. Iš viso falsifikate aprašyti 45 kaupai (55v–57v), jie turi pavadinimus, o kaupų turinys „atima žadą“: tai ne tik užkastos vilkų galvos, ant ašutų suverti vilko dantys (vilko dantų skaičius kaupuose – 16, 2, 3), ožkų ragai, įmantriai sudėti akmenys (jų skaičius kaupuose siekia, pvz., 13, 313, 505 ir 515), bet ir užkasta pusė varpo ar net pusė patrankos (56r)⁸⁴!

Riboženkliai – akmenyje iškaltas Nukryžiuotasis, o jo papėdėje – Žygimantas Barzdotoasis (57r), į kaupą įdėtas stiklinis butelis su išraižytu (?) karaliaus Žygimanto Barzdotojo vardu (56r) arba akmuo su iškaltu Žygimanto Barzdotojo vardu ir Veliuonos herbu („Karpis su [trimis] vilko dantimis“, 57r). Tiesa, kai kurie falsifikate minimi objektai (kalvėje išdegusios anglys-gargažės, pelenai, akmenys) iš tikrųjų dėti į kaupus⁸⁵, o akmenyse, turėjusių riboženklių funkciją, galėjo būti iškalami heraldiniai ir kitokie ženklai, raidės⁸⁶.

Ne itin gelbsti 1815 m. Veliuonos bažnyčios žemių ribų žemėlapis (jį Spurgevičius įkandin Miškinio datuoja 1787–1790 m.), nes kaupai žemėlapyje

⁸³ Povilas Spurgevičius, „Veliuonos bažnytinių žemių kaupų simbolika“, p. 50.

⁸⁴ Į šias fantastines detales atkreipė dėmesį jau Zaleskis. Deja, romantizmo persmelktas Spurgevičiaus straipsnis suklaidino ir kritišką tyrėją (žr. Tomas Čelkis, „Apie brangią žemę, kurią saugojo ženklai ir į kaupus įkastos žvėrių galvos“, in: *Šiaurės Atėnai*, 2018 IV o6). Kita vertus, įdomių paralelių galima rasti Vygrių kamaldulių vienuolyno kaupų aprašyme (1726); minėtina, kad jų atveju buvo atlikti ir lauko tyrimai (nors patys kaupai nekasinėti, tad jų turinys neverifikuotas). – Melchior Jakubowski, „Wyznaczenie granic własnościowych w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej oraz ich trwanie w krajobrazie na przykładzie dóbr kamedulów wigierskich“, in: *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 2014, t. 62, Nr. 1, p. 19–35.

⁸⁵ Plg. kaupų aprašymą 1815 m. patvirtintoje sutartyje tarp Veliuonos bažnyčios ir Veliuonos dvaro (Mykolo Zaleskio) dėl žemių mainų (LMAVB RS, F126-226, l. 2r); Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka polskiego*, t. I, d. II: G–L, w Warszawie: u Autora, 1808, p. 1479; Povilas Spurgevičius, „Veliuonos bažnytinių žemių kaupų simbolika“, p. 45.

⁸⁶ Plg. LDK ir Kuršo Kunigaikštystės pasienio 1768 (?) m. žemėlapi, kuriame pavaizduota Liubomirskių Skuodo valda ir riboženkliai su heraldine ir kt. simbolika. – VUB RS, F23-9; Almut Bues, „Ein Stuck Wald tritt in die Geschichte oder vier Quadratkilometer bei Schoeden“, in: *Latvijas arhīvi*, 2011, Nr. 3, p. 194–209; *Žvilgsnis į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę iš paukščio skrydžio: XVI–XIX a. rankraštiniai kartografijos šaltiniai (Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus fondai)*, parengė Tomas Čelkis, Valentina Karpova-Čelkienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 28–29.

pavaizduoti kitur, nei nurodoma falsifikate, jų yra mažiau ir jie, savaime aišku, neturi pavadinimų⁸⁷. Be to, vilko dantys kaupuose yra variacijos Veliuonos herbo tema, o ne atvirkščiai (kaip manė Spurgevičius⁸⁸). Šios variacijos ir „šarados“ su akmenų, o gal ir kaupų skaičiumi, jų pavadinimais, topografija ir, be abejo, Žygimanto Barzdotojo atvaizdo ir vardo pasitelkimas bylotų apie puikiai įvaldytą Barokui būdingą **embleminį simbolinį mąstymą**. Jį šiandien ne taip paprasta iškoduoti. Tarkim, aprašytų kaupų skaičius (45) sutampa su Veliuonos klebono prepozito Zenono Hlaskos gimimo metais (1745), nors galbūt šis sutapimas – atsitiktinis?

APIE TOPONIMUS

Stambieji vietovardžiai (Vilnius, Kaunas, Merkinė, Jurbarkas, Seredžius) ir upėvardžiai (Nemunas, Dubysa) yra tikri. Sudėtingiau su smulkiaisiais, juo lab kad falsifikate matome polonizuotas formas, nors, tarkim, *Zimna Woda* (55v) – veikiausiai veliuoniškiams puikiai žinomas Šaltinis⁸⁹.

Kaupų vardai, kaip jau minėta, veikiausiai prasimanyti, tačiau pora atvejų tai yra tiesiog tikri kaimų vardai – Armeniškiei (*Armianiszki*, 56r), Palūkstis (*Połukscia*, 57r; plg. *Didįjį Palūkstį* – lenk. *Połukście*, kaimas, 6 km nuo Varnių⁹⁰). O štai Merkinės sureikšminimas galbūt sietinas su šio miesto svarba XVIII a. (kaip žinome, 1793–1794 m. egzistavo net Merkinės vaivadija), nors gal būta veliuoniškių / falsifikato kūrėjų ryšių su Merkine? (Abu miestai buvo prie „laivybinės upės Nemuno“⁹¹, visai tikėtini ir dvasininkų kontaktai.) O gal falsifikato kūrėjai buvo vartę Petro Dubinskio parengtą Vilniaus dokumentų rinkinį – juk pirmasis jame esantis dokumentas – Jogailos 1387 m. Merkinėje

⁸⁷ Kad kaupai neturi pavadinimų, tvirtino ir Zaleskis.

⁸⁸ Povilas Spurgevičius, „Veliuonos bažnytinių žemių kaupų simbolika“, p. 48.

⁸⁹ Versmė, ištekanči iš šlaito į vakarus nuo sklypo Vytauto g. 27, apie 600 m. į vakarus nuo bažnyčios; falsifikate nurodyta, kad versmė nuo bažnyčios nutolusi 560 žingsnių.

⁹⁰ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XV, d. 2, Warszawa, 1902, p. 490; 1802 m. falsifikato nuoraše – *Połukście*.

⁹¹ Ši klišė dažna XVIII a. pabaigos dokumentuose, pvz., Trakų dekanato aprašyme (1784); ji regima ir Stanislovo Augusto Poniatovskio privilegijose Veliuonai (1792 II 14) ir Vilkijai (1792 III 20).

išduota Magdeburgo teisės privilegija Vilniui⁹²? Žinoma, įmanomas ir kelių čia išvardytų priežasčių derinys.

Falsifikato toponimiką dar reikėtų nuodugniai ištirti. Prasimanytą topografiją ateityje taip pat būtų įdomu pavaizduoti kartografiškai ir išsamiai palyginti su realiu Veliuonos bei jos apylinkių žemėlapiu. Falsifikate pateikiamos „tikslios nuorodos“ žingsniais (*gradus, krok*)⁹³ ir kur ne kur – myliomis. Blieka išsi-aiškinti šių matų dydį. Paprasčiau tai padaryti antruoju atveju, mat falsifikate nurodyta, kad Veliuona nutolusi nuo Kauno per 7 mylias. Iš čia matyti, kad naudojama paprastoji vokiečių mylia, kuri XVIII a. vadinta ir didžiaja lietuviškąja (7,419 km)⁹⁴. Žingsnio atveju tokio aiškaus orientyro nėra; Dionizo Poškos liudijimu, jo jaunystės laikais žemė žingsniais matuota nebent tolimame Žemaitijos užkampyje prie Kuršo sienos. Poška pamini tai kaip didelę įdomybę ir nurodo jėzuito Stanislovo Solskio veikalą *Lenkų geometras*, kuriame rašoma apie šį senovinį būdą matuoti žemę⁹⁵. Tačiau Solskis aprašo romėnišką dvigubą žingsnį (=5 pėdos, 148 cm), jo *krok* – tai *passus*, kurį sudarė du žingsniai (*gradūs*) po 0,74 cm⁹⁶. Atlikę eksperimentą – pamatavę atstumą nuo Šaltinio iki bažnyčios, tiesia linija turime apie 600 m⁹⁷ (falsifikate – 560 žingsnių); darome išvadą, kad falsifikate nenaudojamas nei romėniškas *gradus*, nei *passus*, bet kažkoks tarpinis variantas. Kita vertus, vargu bau galime tikėtis preciziško tikslumo aprašyme, kuriame tikroviški elementai suausti su fantazija.

⁹² *Zbior praw y przywileiow miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych na żądanie wielu miast Koronnych, jako też Wielkiego Księstwa Litewskiego ułożony y wydany przez Piotra Dubinskiego [...]*, w Wilnie: w Drukarni J. K. Mci przy Akademij, 1788, p. 2.

⁹³ Tai – dar vienas archaizacijos elementas! Plačiau šia tema žr. Kęstutis Gudmantas, „Mykolas Zaleskis ir ‘Žygimanto Barzdotojo privilegijos’ kritika“.

⁹⁴ Aleksandras Baltrūnas, „Mylia – senas lietuvių nuotolio matas“, in: *Geodezija ir kartografija*, 1997, Nr. 1 (25), p. 64.

⁹⁵ Dionizas Poška, *Raštai*, surinko V. Laurynaitis, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 596–599; nepamirština, kad Poška buvo ilgametis Žemaitijos teismų tarnautojas, dirbęs ir žemės ribų teismo sekretoriumi. Žr. Vytautas Vanagas, *Dionizas Poška*, Vilnius: Leidykla „Pradai“, 1994, p. 32–33.

⁹⁶ *Geometry Polskiego, księga II. Zawierająca Zabaw V ze XIII*, podana do druku przez X. Stanisława Solskiego, Societatis Jesu, w Krakowie: w Drukarni, Gerzego y Mikołaja Schedlow, I. K. M. Ordynareynych Typogr.: MDCLXXXIV [1684], p. 145.

⁹⁷ Matavimą atlikome svetainėje maps.lt

PUNKTAI PRIEŠ ŽYDUS; SANKCIJOS NE TIK MIESTELĖNAMS, BET IR SENIŪNUI, JO TARNAMS

Panašiai sunku be specialių tyrimų paaiškinti draudimą Veliuonoje kurtis „schizmatikams, žydams ir visokiems eretikams“ (54r), mat, pavyzdžiui, yra žinoma, kad XVIII a. Veliuonoje buvo ganėtinai gausi žydų bendruomenė; dalis jos narių gyveno bažnyčios jurisdikijoje. Galime tik spėlioti, kad šiuo atveju sekta kokiais nors pavyzdžiais (yra žinomi Vladislovo Vazos raštai, kuriuose draudžiama kurtis žydams Kijeve, Trakuose ir NB Merkinėje). Nežinia, ar vienintelė priežastis buvo pykčiai dėl bažnyčios žemėje 1736 m. Veliuonos dvaro pastatytos smuklės, kurios nuomininkas buvo žydas Šmerkė⁹⁸, tačiau nuo panašaus „incidento“ prasidėjo draudimų kurtis žydams Merkinėje serija⁹⁹. Minėta skriauda bažnyčiai kartojama jos inventoriuose iki pat XIX a.; be to, kilo ir naujų konfliktų, antai, 1770 m. seniūnijos ekonomas Julijonas Silvestravičius ir jo ginkluoti parankiniai su atsivesta „miestelėnų ir valstiečių minia“ trukdė dirbti bažnyčios žemę, grasino kunigams; dėl šių incidentų byla tais pačiais metais buvo iškelta Žemaičių Kunigaikštystės (Raseinių repartacijos) pilies teisme ir net iki 1779 m. nagrinėta Žemaičių vyskupijos bažnytiniame teisme¹⁰⁰. Tačiau, kaip jau užsiminta, Veliuonos seniūniją ATR Seimas 1775 m. iki gyvos galvos padovanojo karaliaus giminaičiams Poniatovskiams, tad jų administratoriai galėjo jaustis ne itin suvaržyti.

LAIKAS FALSIFIKATE IR FALSIFIKATO LAIKAS

Falsifikate, kaip jau minėta, yra 1440, 1443 ir 1446 m. datos. Pirmoji data – 1440 m. (mėnuo ir diena nenurodyti, 57v), kai tariamai Merkinėje patvirtin-

⁹⁸ 1809 m. Veliuonos bažnyčios inventoriuje nurodoma, kad smuklė vis dar stovi. Žr. LMAVB RS, F126-79, p. 49–50.

⁹⁹ Žr. *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. V: *Merkinė*, sudarė Algirdas Baliulis, Vilnius: LII leidykla, 2007, Nr. 51, 93, 99, 103, 162. Šių draudimų iniciatoriai buvo miestelėnai; LDK miestiečių priešiskumas žydams akivaizdus ir vėliau, Ketverių metų seimo epochoje, – žydai kaltinti dėl miestų nuosmukio, laikyti dvaro įrankiais, bijota jų kaip ekonominių konkurentų. Žr. Liudas Glemža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, p. 181–191.

¹⁰⁰ KAKA, b. 16, l. 183r–204v (Nr. 15–19, 26, 27).

tos Veliuonos bažnyčios žemių ribos, patenka į Žygimanto Kęstutaičio valdymo pabaigą arba Kazimiero Jogailaičio valdymo pradžią, 1443 ir 1446 m. – jau Kazimiero Jogailaičio laikai; nors Lenkijos karaliumi jis tapo tik 1447 m., falsifikato „Žygimantas Barzdотasis“ tituluojamas Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu.

Skaitant įvairius LDK tekstus, nesunku įsitikinti, kad laikai iki XVI a. vėlyvojo Baroko epochos žmonėms skendėjo miglose. Apie tai mums byloja ir anachronistinės kontaminacijos. Žygimantas Barzdотasis, matyt, yra sudėtinė (kontaminacinė, konfluacinė) figūra, sukonstruota iš kelių valdovų – Žygimanto Kęstutaičio, Kazimiero Jogailaičio (?) ir Žygimanto Senojo (būtent pastarasis 1507 m. patvirtino Aleksandro Jogailaičio Magdeburgo teisių suteikimo privilegiją Veliuonai). Na, ir iš Henriko Barzdotojo, kaip minėta, veikiausiai pasiskolintas prievardis.

Tokios sudėtinės figūros dažnos legendiniuose (pseudo)istoriniuose ir genealoginiuose pasakojimuose. Iš XVIII a. tekstų pirmiausia į galvą ateina *Icones Familiae ducalis Radivilianae* (Nesvyžius, 1758) pavaizduotas ir aprašytas kunigaikštis Mikalojus Radvila, kuris esą gyvenęs neįtikėtina ilgai – 110–111 m. (gimęs 1398, o miręs 1509 m.)¹⁰¹. Tai sudėtinė figūra, sukonstruota iš trijų asmenų – Kristino Astiko, Radvilos Astikaičio ir Mikalojaus Radvilaičio.

Kad Žygimanto Kęstutaičio ir Žygimanto Senojo figūros istorinėje atmintyje susiliedavo, liudija XVIII a. pabaigos Pabaisko dekanato vizitacijos aktas¹⁰². LDK istorinėje tradicijoje ir vienas, ir kitas valdovas būdavo vadinamas „Žygimantu I“ (tiesa, Žygimanto Senojo laikymas „Pirmuoju“ buvo perimtas iš Lenkijos valdovų numeracijos).

Kada ir kur buvo sukurta klastotė? Kaip jau minėta, pasak Rimšos, tai nutiko XVIII a. pabaigoje „Veliuonos bažnyčios aplinkoje“. Pritardami šiai nuomonei, pamėginkime ją sukonkretinti. Jau nurodėme, kad kauniškis

¹⁰¹ *Icones familiae ducalis Radivilianae ex originalibus in Gazophylacio Ordinationis ab antiquo servatis picturis desumptae. Inscriptionibus historico-genealogicis ex documentis authenticis compendiose illustratae, ab anno Virginei partus 1346 ad annum 1758 deductae*, Nesvisii: in Typographia privilegiata ducali Radiviliana Collegii Societatis Jesu, [1758], Nr. 8: „Nicolaus II Radziwil de Musniki coęnto Priscus.“

¹⁰² *Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m.*, parengė Algirdas Antanas Baliulis, (*Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. IX), Vilnius: Katalikų akademija, 2010, p. 3, 10, 28 (Pabaisko bažnyčia), 87 (Balninkų bažnyčia).

falsifikato nuorašas datuotinas 1791 m. vasara, prieš 1791 IX 28. Veikiausiai tuo metu buvo sukurtas ir falsifikato tekstas. Šitaip teigti leistų jo sąsajos su 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos tekstu. Kadangi asesorių teismo šaukimai pagal Veliuonos miestelėnų skundus įrašyti į Žemaičių žemės teismo knygą 1791 m. rugsėjo 5 ir 28 d. (patys šaukimai datuoti atitinkamai 1791 IX 03 (?) ir 1791 IX 20), darytina išvada, kad miestas ėmėsi veikti jau vasarą. Tuomet ir turėjo rasti falsifikato tekstas¹⁰³.

QUI BONO? TIKĖTINAS AUTORIS

Naudos iš falsifikato gavėjai buvo Veliuonos miestelėnai, priemiestinių kaimų gyventojai ir bažnyčia, kurios interesai „privilegijoje“ išskirtinai saugomi ir ginami. Turinio analizė rodytų, kad labiausiai tikėtina falsifikato sukūrimo vieta – Veliuonos klebonija. Tuo metu (nuo 1778 rugsėjo iki 1799) joje šeimininkavo prepozitas Zenonas Hlaska (1745 – po 1799)¹⁰⁴. Pritartume Rolando Gustaičio nuomonei, kad Hlaska veikiausiai ir buvo „1443 m. privilegijos“ autorius. Šiokias tokias literatūrines Hlaskos ambicijas rodytų publikuoti pamokslai¹⁰⁵. Reikėtų pridurti, kad Hlaska buvo etninis rusėnas, veikiausiai kilęs iš LDK rytinės dalies, Naugarduko jėzuitų kolegijos auklėtinis, eksjėzuitas, po ordino panaikinimo (1773) prisiglaudęs Žemaitijoje ir tapęs jos patriotu. 1778 m., jau būdamas Varnių katedros pamokslininkas, jis pasakė jau minė-

¹⁰³ Čia paminėsime įdomų faktą – kai kurie antrojo šaukimo teksto elementai sutampa su falsifikato: Veliuonos miesto žemių ribų kaupų skaičius (1400; falsifikate nurodoma 1414 dešiniajame Nemuno krante), tų žemių plotas – 3 mylios, pagaliau minimos valdovų Žygimanto I ir Stepono Batoro privilegijos. Žr. *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 2, p. 199.

¹⁰⁴ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2004, p. 218; „Kunigų sąrašas“, p. 33. (Tiesa, nuo 1798 m. rudens (?) parapiją administruavo jau nebe Hlaska, bet Žemaičių kanauninkas Kasparas Giedraitis. Žr. VUB RS, F4-(A535)22775.)

¹⁰⁵ [Zenon Hlasko], *Exorta przy wprowadzeniu ciała ś. p. jaśnie wiel. pasterza do kościoła katedralnego*, przez J. X. Zenona Hłaskę kaznodzieję katedralnego miana, w Wilnie: w Drukarni Królewskiej Akadem., [1778]; [Idem], *Kazanie Przy Weysciu do Katedry Jasnie Oswieconego Xiążęcia JMci Stefana Giedroycia Biskupa Zmudzkiego Kawalera Orderow Orła Białego y Świętego Stanisława przez J. X. Zenona Hłaskę Kaznodzieję Katedralnego Miane w Worniaich dnia 12. Lipca*, w Wilnie: w Drukarni J. K. Mci Akademickiej, 1778; Rolandas Gustaitis, „Knygų rinkinys“, p. 53.

tus du pamokslus: mirus Žemaičių vyskupui Jonui Dominykui Lopacinskiui ir vykstant naujojo vyskupo Stepono Giedraičio ingresui; pamokslai buvo išspausdinti; antrajame aukštinama „Didžioji Žemaičių Kunigaikštystė“, o pateikiamoje Giedraičių genealogijoje minimas legendinis jų protėvis Giedriaus sūnus Ginvilas, kurio dukterį esą vedęs kunigaikštis Vytenis¹⁰⁶.

Hlaska tikėtų ir dėl savo jėzuitiškos formacijos, nes greta retorikos jėzuitų kolegijose XVIII a. kaip atskira disciplina dėstyta ir istorija, o per pratybas būdavo įvaldomas anksčiau minėtas embleminis-simbolinis metodas¹⁰⁷. Galbūt Hlaskos plunksnai priklausė ir Narbuto minimi Veliuonos „klebono (-ų) užrašai“. Vis dėlto 1443 m. falsifikatas būtų stambiausias šiuo metu žinomas jo „literatūrinis“ darbas.

Falsifikato autorių iš dalies galima pavadinti vietiniu – buvo neblogai supažinęs su Veliuona ir jos apylinkėmis, taip pat nusimanė apie Žemaičių vyskupijos centro Varnių apylinkes (žinojo Palūkstį). Ilgametis Veliuonos klebonas ir Varnių katedros pamokslininkas (1778) bei Žemaičių kanauninko Mykolo Chominskio koadjutorius čia vėlgi tikėtų...¹⁰⁸

Tiesa, Hlaskos autorystei prieštarautų šie dalykai:

1) falsifikate nutylėta Vytauto 1421 m. fundacija; nors šios privilegijos originalas buvo dingęs, kanauninko koadjutorius galėjo žinoti apie Žemaičių vyskupijos archyve saugotą „Babinovskio kodeksą“ (be to, privilegijos nuorašas 1778 X 27 buvo įrašytas į Raseinių pilies teismo aktų knygą);

2) 1791 m. vizitacijos akte Vytauto fundacija datuojama 1471 m. ir vadinama „antrąja“ (keistoka klaida asmeniui, bent kiek studijavusiam istoriją);

3) jau minėtas Veliuonos miestelėnų skundas (1792 III 07), kuriame Hlaska apkaltintas privilegijų ir kitų dokumentų nuslėpimu¹⁰⁹. Aišku, pastaruoju

¹⁰⁶ [Zenon Hlasko], *Kazanie...*, l. A4v, Br; plg. Darius Kuolys, „Didikų vaizdinys Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2019, kn. 47, p. 79. Manytina, kad Hlaską priglaudė Žemaičių vyskupas Jonas Dominykas Lopacinskis; apie buvusiems jėzuitams rodytą šio vyskupo palankumą žr. Liudas Jovaiša, „Gyvenimas po mirties: Kražių jėzuitų ir buvusių jėzuitų likimai po 1773 metų“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2017, kn. 44, p. 111.

¹⁰⁷ Plg. Jerzy Kochanowicz, *Kształcenie młodzieży w kolegiach jezuickich Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, Wrocław: ATUT, 2021, p. 222.

¹⁰⁸ Apie Žemaičių vyskupijos kanauninkų koadjutorius žr. *Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 128.

¹⁰⁹ LVIA, f. SA, b. 14798, l. 83r–84v; Liudas Glemža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, p. 173–174.

atveju galima manyti, kad buvę sąjungininkai susipešė dėl nuosavybės ir kitų dalykų po to, kai 1792 II 14 Veliuona atgavo Magdeburgo teises; stebina ir miestelėnų operatyvumas – jų skunde jau apeliuojama į renovacinę Stanislovo Augusto privilegiją).

Šiandien apie XVIII a. Veliunos kleboniją jau galima kalbėti kaip apie falsifikatų produkavimo vietą. Minėtina, kad visai greta, Seredžiaus bažnyčios aplinkoje, gaivinta Palemono legenda¹¹⁰. Dviejų iš trijų falsifikatų radimasis sietinas su Veliunos seniūno vietininkų, kaimyninių dvarininkų, savivale – bažnyčia neturėjo efektyvių instrumentų su ja kovoti, todėl teko griebtis plunksnos. O, kaip žinome, kunigai priklausė išsilavinusiam provincijos elitui (greta dvarininkų), – panaši padėtis išliko iki pat XX a. pradžios¹¹¹. Taip pat šią „kūrybą“ derėtų sieti su sustiprėjusia istorijos žinių sklaida tuometinėje LDK visuomenėje, nes, kaip jau minėta, XVIII a. istorija kaip atskira disciplina dėstyta jėzuitų kolegijose, amžiaus antrojoje pusėje Varšuvoje perleidžiamos kronikos, o Vilniuje Pranciškus Paprockis publikuoja istorijos vadovėlius-kompendiumus.

FALSIFIKATO RECEPCIJA

Žygimanto Barzdotojo privilegija plito ne tik nuorašais. Galbūt (kad ir kaip keistai tai atrodytų) ją pasinaudota jau 1791 m. rugsėjo 20 d. asesorių teismo šaukime. Taip pat, regis, Veliunos miestelėnai ja pasirėmė 1795 m. sausio 23 d. savo skunde prieš ekonomą Dzeržbickį – nors miestelėnų skunde minimas „Žygimantas II“ (*Zygmunta Wtorego*), jo vardas įrašytas pirmas – prieš Aleksandro Jogailaičio¹¹².

1825–1830 m. byloje dėl Laibguvio pievos su Veliunos dvarininkais Zaleskiais Žygimanto Barzdotojo „fundacija“ mėgino remtis Veliunos klebonas

¹¹⁰ 1779 m. Seredžiaus bažnyčios inventoriuje pirmą kartą paminimas Palemono kalnas. Žr. Vida Girininkienė, „Palemono kalno pavadinimas XVIII a. antrosios pusės – XIX a. pradžios dokumentuose“, in: *Seredžius, (Lietuvos valsčiai, 9)*, Vilnius: Versmė, 2003, p. 609.

¹¹¹ Žr., pvz., Konstantinas A. Vasys, „Bruožas iš Stasio Šimkaus gyvenimo“, in: Dana Palionytė, *Stasio Šimkaus laišakai žmonai*, Vilnius: Lietuvos kompozitorių sąjunga, 1997, p. 121.

¹¹² *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais*, d. II, p. 329; plg. Algirdas Baliulis, „Apie Veliunos miesto privilegijas“, p. 124.

Kiprijonas Nezabitauskis (nors šiai bylai svarbesnė buvo 1421 m. Vytauto fundacinė privilegija). Zaleskiai ir jų įgaliotinis Jeronimas Maslovskis „fundaciją“ atmetė kaip falsifikatą, netrukus pasirodė išsami triuškinanti Mykolo Zaleskio kritika¹¹³.

Vėliau žinios apie Žygimanto Barzdotojo privilegiją išnyksta (ji gana anksti nustojama minėti Veliuonos bažnyčios fundacinių privilegijų sąrašuose¹¹⁴) ir, regis, atrandama tikrai XX a.

APIBENDRINIMAS

1. Šiuo metu žinomi trys falsifikatai, sukurti XVIII a. Veliuonos bažnyčios aplinkoje – interpoliuotas Vytauto 1421 m. fundacinės privilegijos variantas, Vladislovo Paco (1590) ir Žygimanto I Barzdotojo (1443) „fundacijos“. Pirmasis falsifikatas buvo sukurtas prieš 1778 X 27, antrasis radosi 1744 m. – 1745 m. pradžioje, trečiasis – XVIII a. pabaigoje, veikiausiai 1791 m. vasarą. (Ketvirtas falsifikatas – Veliuonos bažnyčioje Teodoro Narbuto surasta plokštė su inskripcija apie Veli(u)onės šventyklą – gali būti paties istoriko-mėgėjo prasiimanymas.)

2. Iš trijų Žygimanto Barzdotojo „privilegijos“ nuorašų seniausiu laikytinas Kauno arkivyskupijos kurijos archyvo nuorašas, padarytas 1791 m. vasarą – rugsėjo mėn.; šis nuorašas veikiausiai ir buvo likusių dviejų nuorašų protografas.

3. Galima sutikti su Algirdo Baliulio nuomone, kad Žygimanto Barzdotojo „privilegija“ yra nevykusi (t. y. nesunkiai demaskuojama) klastotė, tačiau ji yra puikus istorinės vaizduotės Lietuvos provincijoje, Žemaičių Kunigaikštystėje, pavyzdys. Pagal analogiją su XVI–XVIII a. populiariais imaginaciniais „legendinių“ asmenų (jau minėto Mikalojaus Radvilos ir kt.) portretais šį falsifikatą net galėtume vadinti imaginacine privilegija.

4. Pasitelkti šaltiniai, barokinė emblemika verstų manyti, kad falsifikato autorius buvo Veliuonos klebonas prepozitas Zenonas Hlaska.

¹¹³ Žr. 16 išnašą.

¹¹⁴ Kaip nurodėme, „1443 m. fundacija“ dar minima 1809 m. vizitacijos akte (LMAVB RS, F126-79, p. 3); tačiau ji jau praleista 1821, 1826 ir 1827 m. vizitacijų aktuose (čia iškart po 1421 m. Vytauto fundacijos eina 1554 m. Bonos fundacija). – LVIA, f. 669, ap. 2, b. 225, l. 242r; b. 229, l. 20v; KAKA, b. 17, l. 154v.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

ARCHYVINIAI ŠALTINIAI

KAKA, b. 16, 17.

LMAVB RS, F126-23, F126-24, F126-79, F126-226, F256-906.

LNB RKRS, F32-324.

LVIA, f. SA, b. 14566, 14776, 14797, 14798; f. 669, ap. 2, b. 225, 229; f. 1135, ap. 17, b. 118; f. 1671, ap. 4, b. 489.

Šiaulių „Aušros“ muziejus, ŠAM I-R 9603.

VUB RS, F1-719, F4-(A535)22775, F4-36830 (A-3918), F5-F127-32129, F23-9.

SPAUSDINTI ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Askenazy Szymon, *Księżę Józef Poniatowski 1763–1813*, Jerozolima: Wydawnictwo „W Drodze”, [s1945].

Baliulis Algirdas, „Apie Veliuonos miesto privilegijas“, in: *Veliuona, (Lietuvos valsčiai, 7)*, sud. Vida Girininkienė [et al.], Vilnius: Versmė, 2001, p. 117–124.

Baltrūnas Aleksandras, „Mylia – senas lietuvių nuotolio matas“, in: *Geodezija ir kartografija*, 1997, Nr. 1 (25), p. 62–67.

[Bielscy Marcin i Joachim], *Kronika Polska Marcina Bielskiego. Nowo Przez Ioach. Bielskiego syną iego wydána*, w Krakowie: w Drukární Jákuabá Sibeneycherá, 1597.

[Bielski Marcin], *Kronika. tho iesth / Historya Swiátá na fześć wiekow / á cztery Monárchie / rozdzzielona [...]*, w Krákwie: v Máttheufzá Siebeneycherá, 1564.

Błaszczuk Grzegorz, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 5, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2016.

Bues Almut, „Ein Stuck Wald tritt in die Geschichte oder vier Quadratkilometer bei Schoden“, in: *Latvijas arhīvi*, 2011, Nr. 3, p. 194–209.

Burba Domininkas, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII a. Vilniaus paviete. Monografija*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016.

Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis, collegit Paulus Jatulis, pars I, II, Roma: Academia Litwana Catholica Scientiarum, 1984, 1989.

Čelkis Tomas, „Apie brangią žemę, kurią saugojo ženklai ir į kaupus įkastos žvėrių galvos“, in: *Šiaurės Atėnai*, 2018 IV o6.

Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794: Spis, opracowali Andrzej Rachuba i Przemysław P. Romaniuk, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004.

Długossius Joannes → *Joannis Długossii...*

Dobszewicz Tomasz, *Wspomnienia z czasów które przeżyłem*, w Krakowie, 1883.

Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2004.

Gazeta Narodowa y Obca, 1791, Nr. XXXVIII.

- G[ąssowski] J[erzy], „uroki“, in: *Mały słownik kultury dawnych słowian*, pod redakcją Lecha Leciejewicza, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1972, p. 394.
- Girininkienė Vida, „Palemono kalno pavadinimas XVIII a. antrosios pusės – XIX a. pradžios dokumentuose“, in: *Sėdėjus, (Lietuvos valsčiai, 9)*, Vilnius: Versmė, 2003, p. 609–610.
- Glemža Liudas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010.
- Gudavičius Edvardas, *Lietuvos istorija*, t. 1: *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla / Akademinio skautų sąjūdžio Vydūno fondas Čikagoje, 1999.
- Gudmantas Kęstutis, „Mykolas Zaleskis ir ‘Žygimanto Barzdotojo privilegijos’ kritika“, straipsnis pasirodys leidinyje *Joachimas Lelevelis ir pagalbinių istorijos mokslų praeitis, dabartis, ateitis*.
- Gustaitis Rolandas, „Knygų rinkinys“, in: *Veliuonos bažnyčia: Istorija, architektūra, dailė*, sudarytojos Asta Giniūnienė, Svetlana Poligienė, Veliuona–Vilnius: Veliuonos krašto istorijos muziejus, 2021, p. 44–61.
- Gustaitis Rolandas, „Veliuonos bažnyčios ir parapijos istorijos bruožai“, in: *Veliuonos bažnyčia: Istorija, architektūra, dailė*, sudarytojos Asta Giniūnienė, Svetlana Poligienė, Veliuona–Vilnius: Veliuonos krašto istorijos muziejus, 2021, p. 12–29.
- [Hłasko Zenon], *Exorta przy wprowadzeniu ciała ś. p. jaśnie wiel. pasterza do kościoła katedralnego*, przez j. x. Zenona Hłaskę kaznodzieję katedralnego miana, w Wilnie: w Drukarni Królewskiej Akadem., [1778].
- [Hłasko Zenon], *Kazanie Przy Weysciu do Katedry Jasnie Oswieconego Xiążęcia JMci Stefana Giedroycia Biskupa Zmudzkiego Kawalera Orderow Orła Białego y Świętego Stanisława przez J. X. Zenona Hłaskę Kaznodzieję Katedralnego Miane w Worniach dnia 12. Lipca*, w Wilnie: w Drukarni J. K. Mci Akademickiej, 1778.
- Icones familiae ducalis Radivilianae ex originalibus in Gazophylacio Ordinationis ab antiquo servatis picturis desumptae. Inscriptionibus historico-genealogicis ex documentis authenticis compendiose illustratae, ab anno Virginei partus 1346 ad annum 1758 deductae*, Nesvisii: in Typographia privilegiata ducali Radiviliana Collegii Societatis Jesu, [1758].
- Indeks alfabetyczny miejscowości Dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego*, cz. 1, A–K (Abakanowicze–Kujany), Wilno: Nakładem archiwów państwowych, 1929.
- Jablonskis Konstantinas, „Nauji Vytauto laikotarpio aktai“, in: *Praeitis*, 1933, t. 2, p. 375–411.
- Jakubowski Melchior, „Wyznaczanie granic własnościowych w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej oraz ich trwanie w krajobrazie na przykładzie dóbr kamedułów wigierskich“, in: *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 2014, t. 62, Nr. 1, p. 19–35.
- Jeżiorowski Tadeusz, „Šventojo Stanislovo, vyskupo ir kankinio ordinas 1766–1795 m.“, in: *Premiando incitat. Šventojo Stanislovo ordinas*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2016, p. 40–89.
- Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Liber undecimus 1413–1430, textum recensuit Danuta Turkowska, Varsaviae: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.

- Jovaiša Liudas, „Brolijos“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas [et al.], Vilnius: Aidai, 2001, p. 109–128.
- Jovaiša Liudas, „Gyvenimas po mirties: Kražių jėzuitų ir buvusių jėzuitų likimai po 1773 metų“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2017, kn. 44, p. 111.
- Jovaiša Liudas, „Viktorinas Aleksandras Grincevičius“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 6: *Šakių dekanatas*, d. 1: *Barzdai–Lukšiai*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 290.
- Kamuntavičienė Vaida, „Kauno arkivyskupijos kurijos archyvaras kun. Petras Veblaitis (1895–1972)“, in: *Soter*, 2010, Nr. 34 (62), p. 99–114.
- Kamuntavičienė Vaida, „Žemaičių vyskupijos bažnytinės brolijos ir pamaldumas Švč. Mergelei Marijai 1675–1677 m. vizitacijos duomenimis“, in: *Virgo venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, Vilnius: LKTI, 2011, p. 31–53.
- Kiaupa Zigmantas, „1408 metų Vytauto privilegija Kauno miestui“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 1979 metai*, Vilnius, 1981, p. 5–19.
- Kiaupa Zigmantas, Rec.: *Lietuvos TSR architektūros klausimai. Lietuvos miestų genezė ir raida*, 1977, t. 5, sąs. 4, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 1978 metai*, Vilnius, 1979, p. 89–94.
- Kochanowicz Jerzy, *Kształcenie młodzieży w kolegiach jezuickich Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, Wrocław: ATUT, 2021.
- Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. I, wydali Jan Fijalek i Władysław Semkowicz, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1948.
- Konstytucja 3 Maja 1791. Na podstawie tekstu Ustawy Rządowej z Archiwum Sejmu Czteroletniego przechowywanego w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, opracowała Anna Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa: Muzeum Łazienki Królewskie / Archiwum Główne Akt Sawnych, 2018.
- „Kunigų sąrašas“, in: *Veliuonos bažnyčia: Istorija, architektūra, dailė*, sudarytojos Asta Giniūnienė, Svetlana Poligienė, Veliuona–Vilnius: Veliuonos krašto istorijos muziejus, 2021, p. 30–39.
- Kuolys Darius, „Didikų vaizdinys Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2019, kn. 47, p. 56–100.
- Laucevičius Edmundas, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, Vilnius: Mintis, 1967.
- Leśny Jan, „Uroczysko“, in: *Słownik starożytności słowiańskich: Encyklopedyczny zarys kultury słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, t. 6: *T–W*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1977, p. 271–272.
- Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 2: *Veliuona*, sudarė Antanas Tyla ir Dainius Žygelis, Vilnius: Pradai, 1997.
- Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. V: *Merkinė*, sudarė Algirdas Baliulis, Vilnius: LII leidykla, 2007.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 556 (1791–1792). Viešųjų reikalų knyga 35*, parengė: Algirdas Baliulis, Romualdas Firkovičius, Edmundas Rimša, Vilnius: Versus aureus, 2005.

- Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais*, d. II: XVIII amžius, surinko Rimantas Jasas ir Jurgis Orda, Vilnius: Valstybinė mokslinės ir politinės literatūros leidykla, 1961.
- Lietuvos vietovardžių žodynas*, t. 1: A–B, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- Linde Samuel Bogumił, *Słownik języka polskiego*, t. I, d. II: G – L, w Warszawie: u Autora, 1808, p. 1479.
- Machovenko Jevgenij, *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: diskusiniai klausimai*, Vilnius: Justitia, 2007.
- Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*, t. 2, 3, Wrocław: Zakład imienia Ossolińskich, 1959, 1960.
- Miškinis Algimantas, *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*. Monografija, kn. II, Vilnius: Savastis, 2007, p. 272.
- Miškinis Algimantas, „Veliuonos istorinė urbanistinė raida“, in: *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 1977, t. 5, sąs. 4, p. 64–89.
- Miškinis Algimantas [et al.], „Veliuonà“, in: *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 4, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 479.
- Nagielski Mirosław, „Pac Konstanty Władysław h. Gozdawa“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIV, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979, p. 709–710.
- Narbutas Teodoras, *Lietuvių tautos istorija*, t. 1, iš lenkų ir lotynų k. vertė Rimantas Jasas, specialioji redaktorė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis, 1998.
- Narbutt Teodor, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 1: *Mitologia litewska*, Wilno: Nakładem i drukiem A. Marcinowskiego, 1835.
- [Niesiecki Kasper], *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. [...] wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, t. VIII, w Lipsku: Nakładem i drukiem Breitkopfa i Härtela, 1841.
- „Nuo to laiko žmonės pradėjo kitaip manyti apie kalną: iš Jono Kumečio atsiminimų apie Veliuonos piliakalnių“, parengė Vilma Daugirdaitė, in: *Tautosakos darbai*, 2022, t. 64, p. 195–211.
- Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m.*, parengė Algirdas Antanas Baliulis, (*Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. IX), Vilnius: Katalikų akademija, 2010.
- Poška Dionizas, *Raštai*, surinko V. Laurynaitis, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.
- Prašmantaitė Aldona, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius: Diemedis, 2000.
- Prawa, Konstytucje y Przywileie Krolestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, y Wszystkich Prowincyi Należących Na Walnych Seymach Koronnych Od Seymu Wislickiego Roku Pańskiego 1347. Aż Do Ostatniego Seymu Uchwalone*, [t. 8], w Warszawie: w Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey u Xięży Scholarum Piarum, 1782.
- Puchowski Kazimierz, *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565–1773*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1999.

- Rachuba Andrzej, „Pac Piotr Michał h. Gozdawa“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIV, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979, p. 744–745.
- Rimša Edmundas, „Karpis su vilko dantimis Veliuonos heraldikoje“, in: *Veliuona, (Lietuvos valsčiai, 7)*, sud. Vida Girininkienė [et al.], Vilnius: Versmė, 2001, p. 129–139.
- Rimša Edmundas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, Vilnius: Žara, 1999.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XV, d. 2, Warszawa, 1902.
- Słownik języka polskiego Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego*, t. 7: T–Y, ułożony przez Władysława Niedźwiedzkiego, Warszawa, 1919.
- [Solski Stanisław], *Geometry Polskiego, księga II. Zawierająca Zabaw V ze XIII*, podana do druku przez X. Stanisława Solskiego, Societatis Jesu, w Krakowie: w Drukarni, Gerzego y Mikołaja Schedlow, I. K. M. Ordynareynych Typogr.: MDCLXXXIV [1684], p. 145.
- Spurgevičius Povilas, „Veliuonos bažnyčia“, in: *Veliuona, (Lietuvos valsčiai, 7)*, sud. Vida Girininkienė [et al.], Vilnius: Versmė, 2001, p. 431–453.
- Spurgevičius Povilas, „Veliuonos bažnytinių žemių kaupų simbolika“, in: *Acta humanitara universitatis Saulensis*, 2008, t. 6, p. 45–51.
- Stankevič Adam, „Dokumentų klastojimo atvejai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo teismo praktikoje“, in: *XVIII amžiaus studijos*, 2016, t. 3, p. 250–267.
- Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego, naprzód, za Najjasnieyszego Hospodara Zygmunta III, w Krakowie w roku 1588; [...] teraz za szczęśliwego panowania Najjasnieyszego Cesarza i Samowładcy Wszech Rossyja Króla Polskiego Alexandra I. Bez żadney odmiany, podług wydania wileńskiego, roku 1786*, w Wilnie: w Drukarni A. Marcinowskiego, 1819.
- [Strykowski Maciej], *Która przedtym nigdy światła nie widziała. Kronika Polska, Litewska, Żmudzka y wszystkiej Rusi [...]. Przez Macieia Osostewicvsa Striykowskiego [...], w Krolewcu: v Gerzego Osterbergera, 1582.*
- XVI a. – XX a. pirmosios pusės lituanistiniai medaliai Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejuje. Katalogas, Vilnius: Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus, 1988.
- 1791 metų gegužės 3 d. Abiejų Tautų Respublikos konstitucija, parengė Robertas Jurgaitis, Adam Stankevič, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022.
- Uruszczak Wacław, „Zasady ustrojowe w Konstytucji 3 Maja 1791 r.“, in: *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne*, t. 2: księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Zbigniewowi Antoniemu Maciągowi, Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne / Oficyna Wydawnicza AFM, 2014, p. 13, 21–22.
- Urzędnicy inflanccy XVI–XVIII wieku: Spisy, (Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku)*, opracowali Krzysztof Mikulski i Andrzej Rachuba, Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 3: Księstwo Żmudzkie, XV–XVIII wiek, oprac. Henryk Lulewicz [et al.], Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015.

- Valinčiūtė-Varnė Rima, „Altorių kaita“, in: *Veliuonos bažnyčia: Istorija, architektūra ir dailė*, sudarytojos Asta Giniūnienė, Svetlana Poligienė, Veliuona–Vilnius: Veliuonos krašto istorijos muziejus, 2021. p. 94–105.
- Vanagas Vytautas, *Dionizas Poška*, Vilnius: Leidykla „Pradai“, 1994.
- Vasys Konstantinas A., „Bruožas iš Stasio Šimkaus gyvenimo“, in: Dana Palionytė, *Stasio Šimkaus laiškai žmonai*, Vilnius: Lietuvos kompozitorių sąjunga, 1997, p. 119–122.
- „Veliuonà“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. – <https://www.vle.lt/straipsnis/veliuona/> [žiūrėta 2023 II 22]
- Veliuonos bažnyčia: Istorija, architektūra, dailė*, sudarytojos Asta Giniūnienė, Svetlana Poligienė, Veliuona–Vilnius: Veliuonos krašto istorijos muziejus, 2021.
- Vilniaus miesto Magdeburgo teisių suteikimo ir patvirtinimo privilegijos*, parengė Mindaugas Klovas, Antoni Kazimierz Urmański, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2023.
- Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430*, zebrai i wydai Jerzy Ochmański, Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986.
- Wiivk Koialowicz Albertus, *Historiae Litvanæ pars altera [...]*, Antverpiæ: Apud Iacobvm Mevrsivm, MDCLXIX [1669].
- Wolff Józef, *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg: w Drukarni F. Suszczyńskiego, 1885.
- Zbior praw y przywileiow miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych na żądanie wielu miast Koronnych, jako też Wielkiego Księstwa Litewskiego ułożony y wydany przez Piotra Dubinskiego [...]*, w Wilnie: w Drukarni J. K. Mci przy Akademij, 1788.
- Złomska Małgorzata, „Oleǳzki (Olendzki) Stanisław h. Rawicz“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1978, p. 796–797.
- Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.
- Žvilgsnis į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę iš paukščio skrydžio: XVI–XIX a. rankraštiniai kartografijos šaltiniai*, (Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus fondai), parengė Tomas Čelkis, Valentina Karpova-Čelkienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015.
- Географическій указатель выборныхъ документовъ изъ актовыхъ книгъ Виленскаго Центральнаго Архива*, [сост. И. Спрогисъ], ч. 1, Вильна, [1902].

KĘSTUTIS GUDMANTAS

The Forgery of Magdeburg Rights for Veliuona (the Late Eighteenth Century): Its Copies, the History of the Text, and the Circumstances of Its Creation

Summary

The article focuses on the so-called 'Privilege of Sigismund the Bearded', by which Veliuona was allegedly granted Magdeburg rights in 1443 and which defined the boundaries of the lands of the Veliuona church. The article provides an overview of the copies of the forgery created in the late eighteenth century, the historiography, the circumstances of its creation, and its political and socio-cultural context.

KEYWORDS: Veliuona; Magdeburg Law; church; forgery.